

Матеріали конференції

Гість з особливими потребами в музеї

Львів, 2014 р.

Бюлетень за підсумками конференції:

«Гість з особливими потребами в музеї»

Конференція-навчання в рамках Проекту

«Музеї Без Бар'єрів» – Коаліція польських і українських музеїв

для професійного обслуговування неповносправних відвідувачів

Львів, 9 жовтня 2014 р., Палац Потоцьких, вул. Коперника, 15

Організатор:

Регіональний музей в Стальовій Волі

Львівський історичний музей

Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького

Редагування навчальних матеріалів:

Анна Гарбач

Графічний проект і верстка:

KAVA Design, Яцек Кава

Видавець:

Регіональний музей в Стальовій Волі

ISBN 978-83-61032-87-8

Пропонована публікація побачила світ завдяки фінансовій допомозі Європейського Союзу. Відповідальність за зміст даного видання несе виключно Регіональний музей в Стальовій Волі. Опубліковані матеріали відображають погляд авторів і не повинні сприйматися як вираження офіційної точки зору Європейського Союзу.

Програма транскордонного співробітництва
Польща-Білорусь-Україна 2007-2013
співфінансується з фондів
Європейського Союзу

Зміст

Вступ	4
-------------	---

ЧАСТИНА I

Вступ до тематики неповносправності: забезпечення доступу до музеїв людям з особливими потребами

Олгерд Косіба

«Почути» експонат – люди з вадами слуху в музеї	6
---	---

Роберт Венцковскі

Слідами кольорів, світла і простору	10
---	----

Анна Бомбінська-Домжал, Ремігіуш Й. Кіак

Модель участі осіб з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті культури в музеях	13
---	----

ЧАСТИНА II

Позитивна практика в музеях

Марта Валєвська

Музеї мови жестів – музеї доступні для осіб з вадами слуху	26
--	----

Марцін Шельонг

Від інтеграції до партиципації/участі	30
---	----

Томаш Васілевскі

Неповносправний відвідувач в музеї – позитивні практики і практичні приклади	36
---	----

Люцина Мізера

Приязний і доступний. Регіональний музей в Стальовій Волі	41
--	----

Едита Лісек-Любась

Стаємо доступнішими... через музейну мистецьку діяльність	46
--	----

Анастасія Сімферовська, Василь Одрехівський

«Доторкаюсь – і бачу» – перший досвід роботи львівських музеїв з людьми з вадами зору	50
--	----

Фотогалерея	52
-------------------	----

Вступ

З 2007 року Регіональний музей в Стальовій Волі регулярно розбудовує і розвиває свою пропозицію, адресовану людям з особливими потребами. Цього разу спільно з Львівським історичним музеєм, Національним музеєм у Львові та Польським союзом сліпих музей реалізовує проект «Музеї без бар'єрів» – коаліція польських і українських музеїв для професійного обслуговування неповносправних відвідувачів», співфінансований у рамках Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2007-2013.

Цим проектом ми розширюємо доступ до сучасних навчально-освітніх та виставкових програм, уможливуємо розвиток компетенції польських і українських музейних лекторів, активізуємо та інтегруємо музейну громадськість для професійного обслуговування людей з особливими потребами. В рамках проекту нами проведено цикл навчань у Стальовій Волі та конференцію у Львові. Ми використали знання найкращих польських і зарубіжних експертів, своїм досвідом з нами ділилися польські та українські музейники, а також люди з вадами зору, слуху чи опорно-рухового апарату.

Конференцію «Гість з особливими потребами в музеї», що відбулася у Львові 9 жовтня 2014 року, ми адресували виключно українським музейним працівникам, заповнюючи таким чином прогалини у сфері навчально-освітньої пропозиції для музейників в Україні, а також вакуум, який вони відчують, коли йдеться про їх доступ до навчально-освітніх програм, що стосуються проблематики обслуговування гостей з особливими потребами (неповносправних). Підставою для таких висновків стали результати соціологічного дослідження, опубліковані у рапорті «Діагноз стану архітектурної і навчально-освітньої доступності для людей з особливими потребами польських і українських музеїв».

Ви тримаєте у своїх руках підготовлені нами до друку матеріали конференції. Їх авторами є експерти, які представили специфіку потреб чотирьох груп відвідувачів з особливими потребами:

- глухих та слабочуючих,
- незрячих і слабозрячих,
- з вадами інтелектуального/розумового розвитку,
- з вадами опорно-рухового апарату

Люцина Мізера
Директор Регіонального Музею
в Стальовій Волі

ЧАСТИНА І

Забезпечення доступу до музеїв людям з особливими потребами

«Почути» експонат – люди з вадами слуху в музеї

I. Вимоглива громада – ІНОЗЕМЦІ?

У світі живе багато людей з різними вадами/порушеннями слуху. З медичної точки зору розрізняємо втрату слуху легкого та середнього ступеня. Те, як вона впливає на розвиток дитини чи дорослої людини залежить від багатьох факторів, таких як ситуація в сім'ї, фінансова чи соціальна ситуація. Звичайно, що ключову роль відіграє освіта. В ході сьогоднішньої лекції зупинимось на поділі людей з вадами слуху на категорії, який зустрічається найчастіше. Перша група: Нечуючі, глухі (УВАГА! Не використовуємо визначення глухонімі, бо воно є критичним) – такі визначення використовуються для окреслення людей, у яких вада/порушення слуху такого рівня, що унеможлиблює сприйняття звукових хвиль на рівні діапазону мови. Особи з цієї групи дивляться один на одного через призму медичного діагнозу. Часто піддаються реабілітації з використанням імплантів чи слухових апаратів. Слід відзначити, що ця група не ідентифікує себе з культурою Глухих і не завжди користується мовою жестів. Друга група – це Глухі (написання з великої літери «Г»), яких рідше називають нечуючими). У цьому випадку говоримо про спільноту, яка майже у кожній країні світу домагається для себе прав культурно-мовної меншини. Ці люди не розглядають/не вважають себе інвалідами. Вони гордяться своєю глухотою, культурою, мовою жестів. Вони почуваються щасливими такими, якими вони є, і жодним чином не хочуть цього змінювати. Їх реабілітація базується головним чином на використанні слухових апаратів. Останньою, третьою, групою, яку слід виділити, вважаються слабочуючі. Ці люди із суспільної точки зору функціонують на межі двох світів. Світу людей зі здоровим слухом і світу людей Г/глухих. З огляду на легке або помірковане порушення слуху, особи, які належать до цієї групи, можуть залишитися абсолютно незауваженими. Подібно, як у випадку нечуючих осіб, вони піддаються реабілітації з використанням імплантів, слухових апаратів. Який масштаб проблеми? У Польщі, згідно даних професора Скаржинського з Інституту фізіології і патології слуху, близько 2 мільйонів людей мають «якесь» порушення слуху. У більшості випадків ці вади не справляють їм труднощів у повсякденному житті. Близько 470 тисяч осіб з цієї групи – це люди із порушеннями слуху такого рівня, що утруднює їм повсякденне життя. З вищезгаданої групи слід, однак, вказати осіб (чисельністю від 50 до 100 тисяч), які у повсякденному житті послуговуються мовою жестів, для яких щоденна комунікація/спілкування дуже часто стає, говорячи словами з прислів'я, «ходінням по муках».

Як це визначення може нам допомогти у професійному обслуговуванні людей з вадами слуху?

II. Комунікація в музеї

Розпочнімо від людей, які користуються мовою жестів. В цьому випадку слід пам'ятати, що кожна країна має свою власну мову жестів. Це не є мова примітивна чи убога. Це повновартісна мова з багатим словарним запасом, окремою граматиною і різними стилістичними засобами. Це візуально-просторова мова, що базується на зоровій модальності. Це має ключове значення під час розроб-

ки різноманітних матеріалів для осіб, котрі використовують мову жестів. Для таких осіб національна мова може виявитись складною, а граматичні структури, що виникли на підставі слухової модальності, з цілковитою певністю можна назвати чужими. Звідси думка, що нібито в комунікації з нечуючою особою достатньо картки і ручки, виглядає як найчастіше повторюваний міф. Це звичайно ж може підтримати комунікацію, але лише на базовому рівні звернень, що спираються на слова, які використовуються найчастіше. Виглядає так, ніби спілкуєшся з іноземцем. Іншим міфом є постійне повторювання, що у кожній країні є дві мови жестів. Такий підхід свідчить про абсолютне незнання предмету справи та додатково вводить в оману громадську думку. Отже, майже у кожній країні, поряд з повноправною мовою жестів, функціонує т.зв. мовно-жестова система, яка є субкодом. Його використання полягає в накладанні жестових знаків на граматику вербальної мови. Це комунікаційне полегшення для людей, котрі чують та вивчали ці знаки. Для нечуючих осіб – це просто-напросто жестова, наприклад, польська мова, тобто й надалі складні для розуміння звороти-звернення, бо базуються на чужій граматиці. Тим не менше, слід пам'ятати, що мовно-жестова система також є методом комунікації, яким користуються особи з набутою глухотою. Певним вирішенням є тренінги з питань: першого контакту з нечуючою/глухою особою. Кожен, хто може зустріти в своїй роботі таких людей, повинен пройти таке навчання. Іншим видом тренінгів/навчань є курси мови жестів, що відбуваються в середньому у триступеневому циклі, 180 годин. Вони готують до повної комунікації мовою жестів, а також до інших можливих форм комунікації. Суттєву роль відіграє тут професіоналізм при проведенні таких тренінгів/навчань. Вивчаючи мову жестів слід пам'ятати, що курс/навчання завершиться, а мову треба розвивати. Тому дуже важливими є відповідні «інструменти», завдяки яким кожен учасник курсу, після його завершення, може навчатися сам. З цією метою ми створили найбільшу у Польщі і Європі навчальну платформу MIGA.J.EU. Завдяки цій платформі можна навчатися методом дистанційного навчання (e-learning). Не дивлячись на реалізовані заходи, пов'язані з навчанням працівників, можуть мати місце ситуації, коли потрібно буде викликати зовнішнього, сертифікованого перекладача, який є судовим експертом. Це стосується, зокрема, складних справ, таких як судові засідання, дача свідчень/показів у поліції, а також звірка таких свідчень/показів, переклади у лікарнях, наприклад, після аварії/нещасного випадку і т.п.

Однак, що можна ще зробити, щоб нечуючі особа почувалась в музею гідно?

III. Технології на службі музеїв

По відношенню до груп осіб з вадами слуху, які користуються слуховими апаратами, які не завжди послуговуються мовою жестів, у багатьох музеях застосовують індукційні петлі. Це система, яка уможлиблює слабочуючій особі отримання ідеально чистого і чіткого звуку через телефонну індуктивну котушку (Т), якою обладнаний практично кожен слуховий апарат. Це добре вирішення, але слід пам'ятати, що не кожен нечуючий користується слуховим апаратом, а також, що не кожен слуховий апарат уможлиблює сприйняття мовної стежки. Позначення індуктивної петлі – перекреслене вухо з літерою «Т» в нижньому правому куті.

Вихідним пунктом у доступі до інформації в музеях повинна бути відповідна Інтернет-сторінка. Нині стають стандартом т.зв. чутливі сторінки. Це технологія, що уможлиблює приведення Інтернет-сторінки у відповідність до кожного монітора чи мобільного пристрою. Нині в Європейському Союзі діє директива, відома під назвою WCAG 2.0. Згідно з її положеннями, всі тексти і фільми, що розміщуються на Інтернет-сторінці, мають бути перекладені на мову жестів (директива стосується також приведення сторінок www у відповідність до інших видів неповносправності).

З цілковитою упевненістю можна сказати, що сучасним вирішенням є застосування різноманітних мобільних аплікацій, завдяки доступові до Інтернету. Звичайно, що тут ключову роль відіграє трансфер даних. Підготовка такої аплікації повинна бути зроблена відповідно до потреб XXI століття. Нині немає ані найменших перешкод для того, щоб на одному планшеті була аплікація (аплікація на сторінці www, приписана аплікація або віртуальна прогулянка/екскурсія), яка додатково уможливила б доступ до змісту/лектора в музеї майже всім групам екскурсантів/відвідувачів. Така аплікація могла б містити:

1. Вибір, наприклад, «клікнувши» на прапор, довільної іноземної мови в двох варіантах: фонічному (після підключення навушників до планшету) або у текстовій (писаній) формі.
2. Вибір, наприклад, «клікнувши» на визначений символ/знак, (нині таким знаком є дві долоні, повернуті одна до одної, а не, як раніше, «перекреслене вухо») варіанту для нечуючих/глухих людей. Цей варіант враховує лише передачу інформації шляхом перегляду фільмів, що перекладені на мову жестів.
3. Вибір, наприклад, «клікнувши» на позначку у постійному місці на робочому столі/екрані планшету, варіанту для незрячих (аудіодескрипція). В цьому випадку особа з вадами органу зору також підключає навушники і її «веде» по музею записаний голос лектора-екскурсовода.

Варто відзначити, що така аплікація, була би комплексним, виконаним одноразово, заходом. Певну спробу застосування такого вирішення можемо знайти на сайті проекту, який реалізувало Навчально-освітнє товариство «МСА» з міста Познань, за Інтернет-адресою: <http://wycieczka.5zmyslow.pl/>, де можна побачити приклад віртуальної прогулянки/екскурсії.

Саме у контексті таких вирішень можна сказати про «говорючий» експонат, приведений у відповідність до потреб груп з різними вадами розвитку/різними видами неповносправності. Цього типу вирішення можуть діяти незалежно від наявного в музеї обладнання. В нинішні часи багато осіб, які мають смартфони чи планшети, могли би скачувати/брати інформацію завдяки наданню музеєм доступу до Wi-Fi. Всі файли з перекладами і фільмами могли б бути записані на приписаному музеєві сервері або розміщені в так званій «хмаринці».

Згадувані вище віртуальні прогулянки/екскурсії є черговим приятним для неповносправних технологічним вирішенням. Дає можливість «відвідання музею» без необхідності фізичної присутності в ньому. Це вирішення особливо важливе для людей з обмеженими можливостями комунікації/спілкування або з поєднанням вад розвитку/неповносправності (наприклад, вади опорно-рухового апарату і вади органу слуху). Віртуальна прогулянка/екскурсія могла б бути використана як вищеописана аплікація.

Слід пам'ятати, що не кожна технічна новинка розв'язує проблему людей з вадами органу слуху. Різнноманітні стартапи, що пропонують «вирішення/розв'язання для 70 мільйонів глухих у всьому світі» (реклама на Інтернет-сторінці польського стартапу), не будуть в стані запропонувати нічого більше, окрім популізму. Приклади аватарів із застосуванням камер типу «kinect» слід категоризувати як «іграшки», а не як остаточне вирішення. Так само як Перекладач Google не є в стані здійснити вірного перекладу, так само жодна камера не буде розпізнавати мову жестів настільки, щоб переклад був точний. Зрештою розробники Перекладача Google не анонують розв'язання проблеми кількох десятків мільйонів біженців та іноземців. В Україні придумали рукавицю, яка розпізнає/читає мову жестів, а в Індії – кола для читання жестових знаків. Кожна з цих концепцій дуже цікава і, поза всяким сумні-

вом, по-своєму цінна. Тим не менше, мова жестів, це не лише знаки рук (пальців), це також розміщення всього тіла, міміка обличчя, а перш за все – простір.

IV. Час на зміни

Глухі, нечуючі, слабочуючі – це група людей, яку найчастіше обходять в ході різних заходів. Думка, що якщо не чує, то може собі прочитати, надто часто формувала спосіб мислення суспільства. Тимчасом, слова глухо-незрячої Хелен Келлер нагадують, що «коли втрачаєш зір, втрачаєш контакт з речами, а коли втрачаєш слух – втрачаєш контакт з людьми». Варто насправді докласти зусиль, щоб не втратити контакту з людьми, які також хотіли б, на рівні з іншими, мати доступ до музеїв. Глухі, подібним чином як люди з іншими вадами розвитку, хочуть почувати себе достойно в таких місцях, як музей. Отже, як я собі сьогодні уявляю музей майбутнього, приведений у відповідність до потреб осіб з вадами органу слуху? Це місце у яке упевненим кроком іде нечуюча особа, і не мусить задумуватися: «Чи мене зрозуміють?», «Чи буде перекладач мови жестів?», «Чи екскурсовод використає індукційну петлю?», «Чи індукційна петля є встановлена в тому музеї?», «Чи хтось переклав інформацію і фільми на мову жестів?». Це місце, в якому були враховані і шануються всі права на комунікацію/спілкування. Мені хотілось би, щоб таких музеїв було якомога більше.

Ольгерд Косіба – власник та ініціатор створення навчально-освітньої платформи MIGAJ. EU. Перекладач і викладач сурдоперекладу та мови жестів. Методист. Голова Товариства перекладачів і викладачів сурдоперекладу та мови жестів «Жест» («GEST»). У 2013 році Міністерство праці та соціальної політики включило його до Польської ради сурдоперекладу і мови жестів. Автор Лексикону сурдоперекладу і мови жестів – найбільш широкої словникової публікації, виданої дотепер у Польщі та багатьох підручників сурдоперекладу і мови жестів. Співтворець проекту MIGAM.PL. Тематикою займається понад 20 років. Понад 10 років бере участь у реалізації багатьох культурних і соціальних проектів, а також в діяльності неурядових організацій. Одним із перших у Польщі брав участь в опері «співаючи» мовою жестів («Парсіфаль» у Великому театрі в Познані 2013/2014). Співініціатор перекладу інтернет-сторінки президента Польщі (www.prezydent.pl) на мову жестів. Організатор першого у Європі концерту пісень мовою жестів (ASL – американська мова жестів & PJM – польська мова жестів). Учасник багатьох конференцій і дебатів, як у Сеймі, так і в Канцелярії Президента Республіки Польща. На спеціальне запрошення Президента Польщі був присутній у Бельведері на церемонії підписання Закону «Про мову жестів» (2011 р.) та на церемонії ратифікації «Конвенції прав осіб з особливими потребами» (2012) у Президентському Палаці.

Роберт Венцковскі

Слідами кольорів, світла і простору

Твори мистецтва, що зберігаються та експонуються в музеях і галереях в усьому світі, все частіше стають доступними для людей з вадами зору. Незрячих і слабозрячих запрошують відвідувати виставки, для них організують майстер-класи, враховуються їхні потреби під час підготовки текстів для аудіогідів і в ході кураторських екскурсій. Запрошення людей з вадами зору на перегляди музейних експозицій, за кожним разом вимагає від організаторів такого заходу визначення/окреслення таких методів надання доступу до творів мистецтва, які компенсують наслідки їхньої неповносправності. З цією метою використовуються різні техніки, однак, найчастіше обирають аудіодескрипцію. У порівнянні з іншими техніками її можна використовувати у кожній ситуації, що дає хороші результати і не вимагає великих фінансових затрат. При цьому аудіодескрипція прекрасно виправдовує себе, як допоміжна техніка, коли музей пропонує особам з вадами зору інші методи надання доступу до творів мистецтва, такі як тифлографіки, просторові макети чи можливість торкатися оригіналів.

Не дивлячись на чимраз частішу відкритість музейних закладів і галерей для осіб з вадами зору, рівень її впровадження й досі не є таким, який би задовольняв незрячих і слабозрячих користувачів/відвідувачів. Така оцінка міститься, зокрема, у виступі представників Європейського союзу сліпих (ЕСС), які у 2010 році представили свої постулати Європейській Комісії. Члени ЕСС (англійська аббревіатура – EBU (European Blind Union)) не залишили ані тіні сумніву, що рівень розвитку процесів надання доступу музейних експозицій особам з вадами зору далекий від ідеалу. Ці глядачі/екскурсанти не мають шансів на рівний, зі здоровими людьми, доступ до музейних виставок і експонатів – більшість цих експозицій, в ході контакту з ними незрячих або слабозрячих осіб, все ще залишається для них невидимою. Суттєвим, на думку ЕСС, фактором, що може позитивно змінити цю ситуацію, було б здійснення урядами конкретних окремо взятих країн заходів та прийняття рішень, спрямованих на просування ідеї надання доступу до творів мистецтва людям з вадами зору.

На рішення урядів треба ще зачекати. Однак, на щастя, зауважена ЕСС відсутність ідеалу не означає, що ситуація є безнадійною. Впродовж кількох років постійно зростає кількість виставок, доступних неповносправним з вадами зору, надалі з'являються нові ініціативи, триває пошук нових можливостей/інструментів, що дозволяють діяти із розповіддю про пластичні твори мистецтва до уяви, розуму та сердець відвідувачів/глядачів/екскурсантів з вадами зору. Цей рух став уже настільки суттєвим, що не лише обґрунтованим, але навіть бажаним, стало проведення наукових досліджень з метою діагнозу потреб і можливостей сприйняття творів мистецтва відвідувачами/екскурсантами з вадами зору, котрі хочуть ознайомитись з пластичними творами мистецтва, а також готові йти слідами кольорів, світла, форм і простору.

Таке дослідження було проведене Войцехом Фіглем з Варшавського університету і Робертом Венцковським з Вищої школи соціальної психології, заступником голови Фонду «Культури без бар'єрів». Поки що завершився перший, кількісний, етап дослідження. Його результати дозволяють зробити попередній, базований на аналітичних матеріалах, діагноз реальних потреб, очікувань і можливостей сприйняття незрячих і слабозрячих осіб.

Мистецтво, якого не побачити

Анкету під назвою «Мистецтво, якого не побачити» заповнили 210 людей з вадами зору. Це відбулося на рубежі вересня-жовтня 2013 року, а в групі респондентів опинилися особи різного віку (від підлітків до людей понад 60-річного віку – найбільшу групу становили відвідувачі/глядачі/екскурсанти у віці 26-40 років: 35,7%), які проживають на території всієї Польщі – в селах, у малих та великих містах. Мешканці останніх становили, однак, найбільшу групу респондентів (36, 2%). Трохи більше половини респондентів становили жінки (51,9%), меншою групою були чоловіки (49,1%). Найбільше серед опитаних було людей з вищою освітою на рівні магістра (40,5%), але серед респондентів були також люди з іншими рівнями освіти – від початкової по вищу (рівня бакалавра). Надзвичайно важливим є те, що анкету заповнили майже такі самі за чисельністю групи неповносправних з різними видами вад органу зору. Незрячі від народження, незрячі з набутою сліпотою, слабозрячі від народження і слабозрячі з набутою слабкістю зору становили по близько 25% респондентів.

Запитання в анкеті було поділено на 3 групи. В першій групі питань організаторів опитування цікавили відповіді респондентів на питання стосовно загального досвіду сприйняття музеїв і галерей глядачами/відвідувачами/екскурсантами з вадами зору. Запитання стосувались також найважливіших бар'єрів, що унеможливають неповносправним з вадами зору частіше відвідування закладів культури цього типу. Другу групу запитань становили питання стосовно преференцій сприйняття незрячих і слабозрячих глядачів/відвідувачів/екскурсантів, які хочуть пізнати пластичні твори мистецтва. Запитання стосувались різних технік надання доступу до музейних експонатів і того, в якій ситуації глядачі готові визнати, що пізнали представлений їм твір мистецтва. Останню частину анкети становили питання демографічного характеру, що мали на меті краще пізнання групи респондентів (вік, стать, місце проживання, вид вади органу зору). Анкета була анонімна і добровільна. Кожен, хто погодився заповнити анкету, перш ніж приступити до її заповнення, був ознайомлений з таким описом: «Анкета є частиною дослідження, що має на меті визначення преференцій сприйняття людей з вадами органу зору, котрі хочуть відвідувати музеї і галереї, людей, котрі хочуть пізнавати художні твори, скульптури, просторові інсталяції, рисунки, колажі і т.п.). Дослідження проводиться в наукових цілях і для потреб проєктів Фонду «Культури без бар'єрів» і Лабораторії аудіовізуального перекладу – «AVT lab». Додатково анкеті приписують такі ключові слова: аудіодескрипція, музей, галерея, доступність. Натомість вся анкета міститься в категорії анкет «наукова, навчально-освітня».

З огляду на оригінальність, дослідження (ніколи раніше не проводили такого тесту) має величезне наукове значення. Однак, його результати можуть бути важливі також для працівників музеїв і галерей, оскільки дозволять краще пізнати/зрозуміти проблеми незрячих і слабозрячих відвідувачів/екскурсантів.

У пошуках мистецтва

Анкета не залишає ілюзій – незрячі і слабозрячі люди не є частими гістьми в музеях і галереях. 43,8% респондентів визнали, що відвідують музеї і галереї заледве раз на кілька років. Частіше відвідування – раз на рік та кілька разів на рік – задекларували відповідно 20% і 20,5% людей, які заповнили анкети. Частіше, ніж 10 разів на рік, в музеях і галереях з'являються заледве 3,3% респондентів. Майже половина тих, хто відповідав на запитання анкети, визнали, що найбільшим бар'єром, що унеможливає частіше відвідування ними музеїв і галерей, є відсутність приведення виставок у відповідність до їх потреб сприйняття. Таку відповідь дали 46,2% респондентів. Серед інших бар'єрів, на які респонденти вказували найчастіше, були: відсутність часу, велика відстань до музеїв та галерей, відсутність інтересу до пластичного мистецтва та відсутність екскурсовода, з яким можна було б піти на екскурсію, щоб ознайомитись з експозицією. Анкета також показала, що лише дещо більше половини респондентів становили

особи, які у музеях і галереях мали справу з техніками надання доступу людям з вадами зору доступу до пластичних творів мистецтва і мали змогу користуватись цими формами надання доступу. Таку відповідь вибрали 54,3% осіб, які заповнювали анкету. За найвигіднішу і найбільш прийнятну форму надання доступу до мистецтва респонденти найчастіше називали аудіодескрипцію (42,9%), а на чергових місцях (за кількістю відповідей) вказували, зокрема: можливість торкатися оригіналу, просторові макети, описи, розміщені на сайтах www, тифлографіки і написи шрифтом Брайля.

Глядачі/відвідувачі/екскурсанти з вадами зору, які взяли участь в опитуванні, найчастіше шукали творів художнього/образотворчого мистецтва (23,8%), скульптур (19%) і відео-робіт (15,2%). Фотографії, графіки, мультимедійні інсталяції, тканини чи твори прикладного мистецтва користувались значно меншою популярністю. При цьому респонденти найчастіше визнавали, що під час одного відвідування готові провести в музеї чи галереї від 1 до 2 годин (56,7%), натомість пропозицію відповіді, яка передбачала необхідність перебування в музеї/галереї понад 2 години, респонденти обирали найрідше.

Відповідаючи на запитання присвячені аудіодескрипції, респонденти підкреслювали, що окрім опису вигляду твору/експонату хотіли б отримати також, пов'язану з експонатом, інформацію з історії, оскільки тільки таким чином скомпонований опис дає їм змогу по-справжньому пізнати презентований об'єкт. Таку відповідь обрали 75,8% тих, хто відповідав на запитання анкету. Однак, у цій групі існують внутрішні поділи, пов'язані з рівнем детальності аудіодескриптивного опису. Найбільша кількість респондентів висловились за варіант загального опису і вибраних, найважливіших деталей. Сам загальний опис і опис з усіма деталями користуються вже меншою популярністю. І ще одне, надзвичайно важливе питання. Описуючи найважливішу потребу, пов'язану з переглядом твору мистецтва (ознайомлення з твором мистецтва), респонденти найчастіше вказували на естетичні переживання, на необхідність пробудження емоцій та уяви. Цей варіант відповіді обрали 31,4% незрячих і слабозрячих учасників опитування. На двох наступних місцях опинилися бажання більш детального пізнання вигляду твору мистецтва і бажання загального пізнання вигляду експонату.

Від теорії до практики

Результати опитування, хоча й надзвичайно важливі, ще не дають відповіді на всі питання, пов'язані з наданням доступу до творів мистецтва незрячим і слабозрячим людям. Однак, вони дають змогу зрозуміти найважливіші тенденції і опертися, в практиці надання доступу до творів мистецтва, на науковому матеріалі. Це є важливо тому, що використовувані досить часто практиками, наприклад, принципи формування аудіодескрипції або оминають, або мінімізують сферу створення підручників АД до пластичних творів. Отже, автори таких підручників діють як правило дещо інтуїтивно, стараються привести принципи приписані аудіовізуальним творам у відповідність до специфіки музейних виставок, розмовляють з адресатами і таким чином забезпечують найвищу якість створюваних текстів. У цій ситуації презентовані результати досліджень можуть стати черговою надзвичайно важливою точкою відліку.

Роберт Венцовскі (Фонд «Культури без бар'єрів») – журналіст, редактор, літературознавець, аспірант Інтердисциплінарної аспірантури на факультеті культурознавства Інституту соціальної психології, дослідник єврейської історії і традицій та їх перцепції в Польщі, а також інтерсеміотичного перекладу (аудіодескрипція), співторець «принципів створення аудіодескрипції» та «Варшавського тижня культури без бар'єрів», тренер з питань надання доступу до текстів культури людям з вадами зору. Обраний до керівної групи Громадської ради культури при Президенті столичного міста Варшави.

Анна Бомбінська-Домжал
Ремігіуш Кіяк

Модель участі осіб з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті культури в музеях

*«Якби всі були такі самі,
ніхто нікому не був би потрібен»
кс. Ян Твардовський*

Вступ

Заклади культури відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні суспільної свідомості і розбудові сильних та гармонійних спільнот. Уможливлення участі особам з інтелектуальною неповносправністю (вадами інтелектуального розвитку) в культурі стає нині все більш поширеним явищем. З одного боку, участь виконує роль навчально-терапевтичної підтримки і становить спосіб вираження своїх потреб і емоцій. З другого боку, відкриття закладів культури на неповносправних осіб уможливорює зміну парадигми соціального сприйняття осіб з вадами інтелектуального розвитку в процесі їх включення і соціальної інтеграції.

В соціальному сприйнятті особи з вадами інтелектуального розвитку можна виділити три ери: інституціоналізму, деінституціоналізму та триваючу нині еру нормалізації участі (Фірковська–Манкевіч, 2006). Ера інституціоналізму – це ера, в якій панувала інституціональна модель, неповносправна особа, як пацієнт, була розміщена у закладі, де її базові потреби задовольнялися, як правило, лікарями шляхом опіки або лікування. В еру деінституціоналізму моделлю опіки була модель розвитку, реабілітації. Особу з неповносправністю сприймали як клієнта (споживача), найчастіше розміщали у спеціальних школах, спеціальних закладах, в яких інтердисциплінарна група підтримувала людину з особливими потребами шляхом реалізації відповідної програми. Метою була зміна поведінки особи і приведення її у відповідність до реалій суспільства. В нинішню – еру участі – неповносправна людина стала не пацієнтом чи клієнтом, а членом спільноти з повними громадянськими правами. Допомога полягає головним чином у забезпеченні індивідуальної підтримки, в якій найважливішою є незалежність особи і її відносини з іншими. Актуальною ціллю є не зміна поведінки особи, а зміна суспільної позиції, що дає можливість особі з неповносправністю жити у власному, природному середовищі.

Актуальний погляд на інтелектуальну неповносправність

Зміна парадигми сприйняття осіб з неповносправністю змінює також й саме визначення неповносправності. Нові визначення (Кіренко, 2008, с. 265) зменшують вплив біологічної складової людини на користь розуміння її як істоти, яка діє і виконує завдання, але, перш за все, як член визначеної суспільної групи. Поняття неповносправності таким чином охоплює три сфери функціонування:

- пошкодження, як відсутність або деформація анатомічної структури організму, або як відсутність або порушення фізіологічних чи психічних функцій організму в структурі його органів, систем і функцій,
- дій, які означають все те, що людина робить, від виконання дуже простих дій до дуже складних завдань,
- участі, як виду і діапазону включення особи в середовище, у якому вона живе.

Саму інтелектуальну неповносправність можна сприймати як стан розуму, причиною якого найчастіше є пошкодження або неправильна будова центральної і/або периферійної нервової системи (Міжнародна ліга для людей з вадами розумового розвитку, ILSMH). У свою чергу Американська асоціація для відхилень розумового розвитку (American Association on Mental Retardation AAMR, актуальна назва AAIDD – American Association on Intellectual and Developmental Disabilities) визначає інтелектуальну неповносправність, як «неповносправність, що характеризується суттєвим обмеженням, як в інтелектуальному функціонуванні, так і в поведінці пристосування, що проявляється у пізнавальних, соціальних і практичних вміннях з пристосування» (згідно: Костшевські, 2006, с. 13). Це визначення підкреслює вагу впливу суспільного середовища з якого походить дана особа, враховуючи одночасно індивідуальні відмінності в спілкуванні, у функціонуванні органів мислення, у сфері рухової активності і поведінки. Підкреслює також факт, що особи з вадами інтелектуального розвитку, крім обмежень, мають також сильні сторони, навіть особливі можливості або здібності, а завдяки належній, приведеній у відповідність до індивідуальних потреб, підтримці їх функціонування покращується.

Інтелектуальна неповносправність це явище складне і важке для однозначного визначення з огляду на складність організму людини, розмаїття впливів середовища та численні, можливі для застосування, критерії. Однак до неї можна підходити як до результату функціональних обмежень організму, що перебувають під впливом вимог середовища, а також як до життєвої ситуації конкретної людини, з її життєвою біографією чи сімейною ситуацією.

Модель участі людей з вадами інтелектуального розвитку в житті музеїв

Участь осіб з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті культури в музеях пов'язана з усуненням бар'єрів на багатьох рівнях. Представлена нижче модель участі може допомогти працівникам музеїв в усуненні бар'єрів та визначенні на якому з рівнів існує необхідність покращення включення людей з вадами інтелектуального розвитку в життя музею. Усунення бар'єрів дає можливість розвивати повну участь людей з вадами інтелектуального розвитку в культурному житті, а опосередковано впливає також на розвиток їх незалежності, досягнень та суспільної інтеграції.

Рисунок 1. Модель участі людей з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті культури в музеях (власна розробка)

МОДЕЛЬ УЧАСТІ осіб з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті культури в музеях	
РІВЕНЬ 1	
політика музею в рамках доступності для осіб з вадами інтелектуального розвитку	
РІВЕНЬ 2	
свідомість і знання працівників музею стосовно потреб і можливостей осіб з вадами інтелектуального розвитку	
РІВЕНЬ 3	
індивідуальний підхід працівників музею щодо осіб з особливими потребами	
РІВЕНЬ 4	
Професійні відносини працівників музею з людьми з вадами інтелектуального розвитку	
	
Можливості і потреби людей з вадами інтелектуального розвитку, що впливають з:	
	
функціональних обмежень організму (інтелектуальних, перцепційних, фізичних) по відношенню до вимог середовища	ситуації суспільної одиниці (сімейна ситуація, індивідуальна біографія)

Рівень 1 – Політика музею

Кожен музей, приведений у відповідність до прийняття осіб з особливими потребами, просуває вищий рівень суспільної свідомості, що стосується розуміння і зміни ставлення до осіб з вадами інтелектуального розвитку. Політика музею, що уможлиблює доступність для цієї групи осіб, залежить від макроекономічної ситуації держави та загальної свідомості всього суспільства даної країни на тему сприйняття осіб з вадами інтелектуального розвитку. На цьому рівні бар'єри виникають головним чином у зв'язку з методами управління та залежать від ментальності керівних кадрів. Політика музею, що забезпечує можливість участі осіб з вадами інтелектуального розвитку, стосується приведення у відповідність методів експонування фондів, їх презентації, а також створення додаткової пропозиції для відвідувачів із числа осіб з вадами інтелектуального розвитку.

Пріоритет – доступність

Доступність музею не означає виключно відсутності архітектурних бар'єрів, приведення у відповідність і чіткого означення напрямку пересування, туалетів, роздягалок і т.п. Під час відвідування виставок особи з вадами інтелектуального розвитку вимагають задіяння/включення всіх відчуттів. Приведення у відповідність експозиційних і виставкових площ може полягати у:

- фізичній доступності музейних об'єктів (по мірі можливості),
- додатковому освітленні, що підкреслює кольори, контрасти,
- використанні копій об'єктів, зразкових дотикових макетів для сприйняття з використанням відчуття дотику,
- використанні візуальної допомоги у традиційній формі, додатково освітлених підписів або в аудіо-візуальній формі (наприклад, Power Point) з відповідно підібраним простим словниковим запасом, з приведеним у відповідність, великим шрифтом, піктограмами, ілюстраціями;
- використанні мультимедійної допомоги, аудіогідів зі спрощеним представленням експонатів;
- розробці додаткових, спрощених описів музейних об'єктів (також базованих на простому словниковому запасі, картинках);
- використанні мультимедій (аудіозвук, фільми, інтерактивні комп'ютерні ігри).

Важливо, щоб використовувані пристосування було легко прочитати і зрозуміти, а також, щоб під час презентації екскурсовод переконався, що вони не розпорошуватимуть уваги слухачів і дають їм можливість краще зрозуміти те, що він говорить. Слід також звертати особливу увагу на те, щоб рівень/сила звуку була приведена у відповідність до потреб, а також, щоб не було емісії кількох/багатьох звуків одночасно.

Додаткові пропозиції

Особи з вадами інтелектуального розвитку також прагнуть учитися і набувати знання про оточуючу їх реальність. Музей може підготувати для них пропозицію, приведених у відповідність до їх можливостей музейних лекцій або спеціальних навчально-освітніх програм, під час яких вони зможуть проявити/показати свою креативність і творчість. Інтелектуальна неповносправність характеризується труднощами перцепції, перетворення і запам'ятовування інформації, тому цим особам найлегше вчитися за принципом коротких і повторюваних циклів. Музей може підготувати кілька таких зустрічей упродовж кількох місяців. Такі проекти в результаті можуть дати т.зв. обернену соціальну інклюзію, тобто особи з особливими потребами можуть створити і презентувати т.зв. повносправним особам свій власний підхід до музейних об'єктів, нові способи розробки музейних маршрутів і т.п.

Рівень 2 – Свідомість і знання

Усвідомлення всіма працівниками музею соціальних умінь, а також потреб і потенційних можливостей осіб з вадами інтелектуального розвитку так само важлива, як і технічні способи приведення музею у відповідність. Цей рівень в принципі можна віднести до першого рівня, тобто до політики музею. Однак він був виділений для підкреслення необхідності впровадження систематичних навчань на тему потреб і можливостей цієї групи осіб. Це виникає, перш за все, з необхідності нівелювання впливу помилкових стереотипів і упереджень щодо цієї групи осіб, які часто характерні для цілих спільнот.

Свідомість працівників музеїв

Навколо інтелектуальної неповносправностіросло багато міфів і стереотипів, які насправді покриваються з індивідуальними рисами окремих осіб з вадами інтелектуального розвитку. Дослідження у сфері ставлення польського суспільства до осіб з вадами інтелектуального розвитку¹ показують, що одним із головних стереотипів є сприйняття цієї групи осіб, як таких, що потерпають і є непередбачуваними, а також сумними і повільними. Інші стереотипи, про які часто можна почути у поточних розмовах, підходять до інтелектуальної неповносправності як до покарання за гріхи, як до характеристики, якою можна заразитися, та яка веде до злочинності, вбивства, унеможлиблює будь-яку науку чи розвиток.

Такий спосіб мислення викликає рішуче негативний, деструктивний вплив на суспільне ставлення. Боротьба зі стереотипами, що вкоренилися у суспільстві, надзвичайно складна, але суспільні кампанії чи відповідна система навчання можуть значно змінити ставлення працівників до осіб з вадами інтелектуального розвитку. Система навчання і інформації повинна охоплювати весь персонал музею: екскурсоводів, працівників рецепції, персонал, що обслуговує туалети, охорону і т.д.

Знання про інтелектуальну неповносправність

Розвиток свідомості вимагає додаткових навчань працівників музеїв на тему знань про саму інтелектуальну неповносправність (рівні, перцепційні та комунікаційні можливості і т.п.) та способи приведення цих знань у відповідність до функціональних обмежень і можливостей окремих осіб з особливими потребами.

Рівень функціонування осіб з вадами інтелектуального розвитку є дуже різноманітний. Ці особи сприймають світ дуже реалістично, а їх наука базується головним чином на безпосередньому, особистому досвіді і діях. Вони зосереджуються на предметах і чуттєвих враженнях, а щойно за допомогою інших осіб їх сприйняття формують структуру та набирають ознак свідомого і цілеспрямованого спостереження.

У сучасній класифікації осіб з інтелектуальною неповносправністю виділяємо три/чотири рівні:

1. Особи з легкою інтелектуальною неповносправністю
2. Особи з поміркованою/значною інтелектуальною неповносправністю
3. Особи з глибокою інтелектуальною неповносправністю.

Детальна характеристика в рамках такої короткої розробки неможлива, оскільки не можна обговорити детально для кожного типу неповносправності її характеристик емоційного, пізнавального, фізичного, суспільного функціонування. Однак варто хоча б в загальних рисах представити найважливіші ознаки інтелектуальної неповносправності.

---

¹ Сприйняття інтелектуально неповносправних осіб (людей з вадами інтелектуального розвитку) польським суспільством // Науково-дослідний дім «Maison», 2009

Вид неповносправності/сфери функціонування	Особи з легкою інтелектуальною неповносправністю	Особи з поміркованою/значною інтелектуальною неповносправністю*	Особи з глибокою інтелектуальною неповносправністю
Фізична	Відсутність чітких відхилень від норми, як правило, фізична справність осіб з легкою інтелектуальною неповносправністю – у нормі, не спостерігається чіткого відхилення у функціонуванні, як великої, так і малої моторики. Добре реагують на шум і різного роду звуки, добре реагують на світло. Не мають проблем із сприйняттям дотикових вражень.	Особи з глибокою неповносправністю можуть мати проблеми з пересуванням, можуть проявлятися порушення рівноваги. Частіше пересуваються на інвалідних візках через додатково виступаючі, поряд з особливими потребами, неврологічні порушення чи розлади опорно-рухового апарату. Є менш справні мануально, мають більші проблеми з точністю рухів. У них порушена мала і велика моторика. Мають порушене сприйняття чуттєвих вражень, у них може виступати більша вразливість/чутливість на звук/світло.	Особи з глибокою неповносправністю можуть мати значно порушене чуттєве сприйняття. Вони можуть мати підвищену чутливість або нечутливість на звук, запах, дотик, світло. Мають проблеми із самостійним пересуванням, потребують допомоги в самообслуговуванні, хоча, звичайно, можуть самостійно навчитися багатьох із цих дій, наприклад, самостійно їсти ложкою, повідомити про свої фізіологічні потреби, наповнити великий резервуар водою, помішувати у великому резервуарі. Їх мануальна справність дуже слабка.
Комунікація	Правильна, без великих проблем освоюють мову, послуговуються радше простою мовою, формулюють прості нескладні речення, рідко використовують невербальну мову	Дуже різноманітна група з точки зору комунікації. У цій групі особи дуже добре послуговуються вербальною і невербальною мовами, але є також і такі, котрі послуговуються альтернативною мовою, наприклад, використовують піктограми, жести	Група радше однорідна, переважає невербальна мова, спілкуються за допомогою жестів і піктограм або інших видів образної мови
Пізнавальна	Інтелектуальний розвиток запізнілий, проблеми із запам'ятовуванням та клопоти з математикою, історією – труднощі із запам'ятовуванням дат і подій, поєднання причин і наслідків. Мислення повільне, є провали у пам'яті, труднощі у відтворенні подій із збереженням причинно-наслідкового ланцюжка	Мислення на операційному або передопераційному рівні. Проблеми із запам'ятовуванням.	Передопераційне мислення конкретно-образне.
Соціальна і самостійність	Соціальний розвиток у нормі, пересічний рівень життєвої спритності і самостійності	Соціальний розвиток відрізняється – від великого рівня самостійності до стану, який вимагає допомоги третіх осіб. Ці особи радше спритні з невеликою допомогою установ або третіх осіб.	Соціальний розвиток обмежений, радше несамостійний, такий що вимагає допомоги інших

* у літературі все частіше цей тип неповносправності визначається неповносправністю

Рівень 3 – Індивідуальний підхід щодо осіб з вадами інтелектуального розвитку

Ставлення до осіб з особливими потребами (Сенковські, 1994) виражається у трьох аспектах: пізнавальному, емоційному і поведінковому. Пізнавальний аспект стосується знань і індивідуальних переконань стосовно осіб з особливими потребами. Емоційний аспект, пов'язаний з емоціями та відчуттями/почуттями, що супроводжують думки і реакції в інтеракціях з людьми з особливими потребами. У свою чергу поведінковий складовий аспект стосується поведінки щодо осіб, які характеризуються неповносправністю. Найбільш поширений поділ ставлення містить два протилежні ставлення до осіб з особливими потребами: позитивне ставлення, що виражає схвалення, повагу, доброзичливість і розуміння, а також негативне – таке, що виражає відторгнення, відсутність схвалення для участі осіб з особливими потребами в соціальних інтеракціях. У повносправних осіб може також виникнути амбівалентне ставлення, для якого характерне взаємне проникнення байдужого ставлення і ворожості з жалем, співчуттям чи надмірною опікою.

Розвиток правильного ставлення працівників музею до осіб з вадами інтелектуального розвитку включає дбання про приязну атмосферу, виявлення поваги у висловлюваннях і поведінці через питання про допомогу, дозвіл на самостійність, тактовний фізичний контакт та підготовка до нестандартної поведінки.

Ключем є приязна/дружня атмосфера

Кожен із нас любить і охоче перебуває у місцях, в яких відчувається бажаним відвідувачем. Фундаментом є належні, сердечні та відкриті відносини і інтеракції працівників музею з людьми з вадами інтелектуального розвитку, що впливають з їх повного сприйняття та розуміння способу мислення, поведінки і соціальної ситуації. Величезну роль відіграють тут також креативність самих працівників (головним чином екскурсоводів), які через власне зацікавлення можуть значно підняти привабливість перебування в музеї. Базою є також вміння співпраці працівників музею з людьми з вадами інтелектуального розвитку та їхніми вчителями, терапевтами, опікунами, батьками і т.п.

Повага

Кожна людина є неповторною і незалежно від своєї повносправності чи неповносправності повинна сприйматися з повагою і доброзичливістю. Щоб показати повагу до гідності людей з вадами інтелектуального розвитку рекомендується використовувати у формальному і неформальному спілкуванні (і в письмовій, і в усній формі) таких формулювань: «особа з вадами інтелектуального розвитку» або «інтелектуально неповносправна особа». Ніколи не слід ставитись до дорослих осіб з вадами інтелектуального розвитку, як до дітей. Працівники музею у таких відносинах повинні дотримуватись формули «Пан/Пані».

Питання про допомогу

Бути особою з особливими потребами не є рівнозначним з безпорадністю, а кожна особа, навіть та, яка повільніше сприймає інформацію, хоче, щоб її сприймали як незалежну людину. Особа з вадами інтелектуального розвитку може почувати себе розгубленою на території музею, оскільки це оточення не є для неї знайомим оточенням дому чи школи, вона потребує більше часу на пристосування до нового середовища і порядку, а також на освоєння з новими людьми, з якими познайомилася. Перш ніж працівник музею надасть допомогу такій людині, він завжди повинен запитати чи ця людина погоджується на такого роду підтримку.

Дозвіл на самостійність

Особа з вадами інтелектуального розвитку самостійно може і повинна приймати рішення стосовно того, що хоче/може, а чого не хоче/не може робити. Оскільки для таких осіб характерні труднощі з прийняттям рішень (зокрема, швидких і рішучих), працівники музею повинні проявити терплячість і дати їм достатньо часу на обдумування та відповідь.

Тактовний фізичний контакт

Важливим аспектом відносин з людьми з вадами інтелектуального розвитку є шанобливе ставлення до своєї власної та до їхньої інтимної сфери. Фізичний контакт під час першої зустрічі (наприклад, поплескувати по плечу, тримання за долоню, обіймання за плечі) може бути неприємне для особи з вадами інтелектуального розвитку, може викликати страх або неприязнь. Аналогічно у ситуації, коли особи з вадами інтелектуального розвитку ведуть себе надто відверто – наприклад, хочуть обійняти, поцілувати співрозмовника, сприймаючи його доброзичливість за прояв симпатії, а навіть приязні, працівники музею, щоб зберегти правильні відносини повинні спокійно відійти і рішуче попросити, щоб особа з вадами інтелектуального розвитку цього не робила, пояснивши, що це ставить їх у незручне становище.

Контроль за емоціями

Працівники музею повинні бути підготовлені на нестандартні реакції осіб з вадами інтелектуального розвитку, навіть на крики, шум чи нетипові інтеракції в різних ситуаціях. Повинні проявляти спокій, терплячість і розуміння, оскільки особи з вадами інтелектуального розвитку вимагають значно більше часу на «перетворення» інформації, можуть бути розсіяними, показувати втому, відсутність мотивації чи зацікавлення або абсолютно навпаки надмірне збудження, роздратування (що впливає з незрілості або пошкодження різних ділянок центральної нервової системи, а не особистих якостей і рис характеру).

Рівень 4 – Професійні відносини

Цей рівень стосується відносин працівників музеїв з особою з вадами інтелектуального розвитку – ситуацій, що мають місце під час безпосередніх зустрічей «лице в лице». Професійні відносини охоплюють вмиле залучення відвідувачів, приведення висловлювань у відповідність до можливостей осіб з вадами інтелектуального розвитку (використання простої мови, в тому числі слів-ключів, приведення у відповідність темпу висловлювання, отримання зворотної інформації) та необхідність використання додаткової допомоги.

Зацікавлення

Перш ніж працівник музею почне розповідати про експонати, він повинен переконатися, що особи з вадами інтелектуального розвитку мають контакт з ним, тобто чи підтримують відповідний рівень уваги. З цією метою вони можуть звернутися по імені до конкретної особи, підтримувати зоровий контакт або використати прийнятний дотик, наприклад, спрямування особи дотиком на обговорюваний музейний об'єкт/експонат. Працівники музею повинні звертатися безпосередньо до неповносправної особи, а не до її опікуна, вчителя, батьків чи товариша.

Приведення у відповідність відповіді

Переказування знань про музейні експонати повинно бути коротким і змістовним. Працівники повинні використовувати чітку і зрозумілу мову, окремі речення. У висловлюваннях не повинно бути абстрактних понять та жаргонних слів.

Варто вибрати ту інформацію, яка є важливою для адресатів, оминаючи непотрібні деталі. З цією метою працівники музею можуть підбирати т.зв. слова-ключі, тобто найважливіші слова або вирази, які найсильніше підкреслюють мету висловлювання.

Під час довшого висловлювання, розповідь про експонат найкраще поділити на короткі частини. Важливо також подбати про зворотну інформацію, тобто після кожної частини розповіді працівник музею повинен переконатися чи співрозмовник з вадами інтелектуального розвитку добре зрозумів, запам'ятав, чи чогось не потрібно повторити. З цією метою можна задати закрите питання «чи...», на яке особа з вадами інтелектуального розвитку могла б відповісти кивком голови, одним або кількома словами. Не слід використовувати питань типу «Чи Ви зрозуміли?», оскільки можуть відповісти «так», навіть у випадку відсутності розуміння. У випадку труднощів з висловлюванням слід звернути увагу на мову тіла осіб з вадами інтелектуального розвитку.

До отримання зворотної інформації від осіб з вадами інтелектуального розвитку музейні екскурсоводи можуть використовувати т.зв. картки доступності. Кожен слухач має 3 картки: зелену, жовту і червону. Піднімання зеленої картки означає – так, погоджуюсь з Тобою, розумію і встигаю за ходом розповіді. Піднімання жовтої картки означає – говориш надто швидко, а червоної – не розумію, хочу задати питання. Якщо особи з особливими потребами не розуміють висловлювання/розповіді, можна повторити це саме ще раз але в інший спосіб. Картки доступності є добрим способом аби упевнитись, що всі розуміють те, про що розповідає екскурсовод, а одночасно дають слухачам почуття, що вони контролюють ситуацію.

Використання допомоги

Для осіб з вадами інтелектуального розвитку значним полегшенням буде можливість використання додаткової допомоги під час екскурсії по музею. Це можуть бути плани/карти-схеми музею/виставок з використанням відповідно підібраних слів або/також піктографіки, спеціально підготовлені для них копії експонатів, мініатюри найважливіших музейних об'єктів, яких вони можуть торкатися, маніпулювати і т.п. Працівники музею можуть полегшити розуміння або запам'ятовування інформації шляхом підкріплення своєї розповіді відповідним жестом, ілюстрацією чи намальованим від руки малюнком.

Підведення підсумків

Кожен музей, приведений у відповідність до потреб і можливостей людей з вадами інтелектуального розвитку та дає їм можливість участі у сприйнятті культури, є більш цінним закладом культури для усього суспільства. Зміни у сприйнятті цих осіб в кінцевому підсумку призводять до переродження музеїв з інституцій, які зосереджувалися на музейних фондах в інституції, що вписують у свої цілі також соціальну інтеракцію і включення у вир суспільного життя.

Доданий до статті профіль оцінки участі дає змогу працівникові оцінити якою мірою він сам і його музей підготовлені та приведені у відповідність до потреб осіб з вадами інтелектуального розвитку (ОзВІР) на окремих рівнях моделі участі.

Бібліографія:

- Bobińska K., Pietras T., Gałeczki P. (red.), Niepełnosprawność intelektualna – etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia, wyd. Continuo, Wrocław, 2012
- Cobb H.V., Mittler P. (2011), „Zasadnicze różnice między upośledzeniem umysłowym a chorobą psychiczną”; dokument Międzynarodowej Ligi Stowarzyszeń na Rzecz Osób z Upośledzeniem

Umysłowym; tł. Anna Firkowska-Mankiewicz; wydanie polskie PSOUU, drugie wydanie, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

Cohen J. (2008), Praktyczny poradnik savoir-vivre wobec osób niepełnosprawnych, tłumaczenie na zlecenie MPiPS, adaptacja biuro Pełnomocnika Rządu d.s. Osób Niepełnosprawnych, Warszawa

„Czy wyrażam się jasno?” – Jak uprzystępnic słowo pisane – wytyczne organizacji „Mencap”, (2000), wydanie polskie PSOUU, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

Firkowska–Mankiewicz A. (2006), Zmiana paradygmatu w postrzeganiu osób z niepełnosprawnością intelektualną, wykład podczas I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Osoby Niepełnosprawne a Media”, APS im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa

Kostrzewski J. (2006), Niepełnosprawność umysłowa: poglądy, metody diagnozy i wsparcia, (w:) Psychologiczne wspomaganie rozwoju psychicznego dziecka, (red.) A. Czapigi, Wrocław

„Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia” (2010) – wyd. PSOUU, Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

„Proste nauczanie. Wskazówki dla osób zajmujących się edukacją ustawiczną do zwiększania dostępności prowadzonych szkoleń”, (2012), wydanie polskie PSOUU, Warszawa, <http://www.psouu.org.pl/>

Sękowski, A. (1994). Psychospołeczne determinanty postaw wobec inwalidów. Lublin, Wydawnictwo UMCS

Wyczęsany J. (2006), Pedagogika upośledzonych umysłowo, Oficyna Wydawnicza „Impuls” Kraków

Додаток 1

Профіль оцінки участі осіб з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті культури в моєму музеї

(автори Анна Бомбінська-Домжаль, Ремігіуш Кіяк)

- для використання представниками музеїв

Профіль оцінки участі дає можливість працівникові музею оцінити якою мірою він сам та його музей підготовлені і приведені у відповідність до потреб осіб з вадами інтелектуального розвитку (ОзВІР) на окремих рівнях моделі участі.

Це є шкала вимірювання рівня сприйняття – відповідає на запитання «якою мірою/на скільки респондент погоджується з нижченаведеними твердженнями:

1. абсолютно не погоджуюсь
2. не погоджуюсь
3. не маю виробленої думки
4. погоджуюсь
5. повністю погоджуюсь

Твердження розташовані відповідно до виділених в моделі рівнів:

- I – політика музею,
- II – свідомість і знання працівників,
- III – індивідуальний підхід працівників,
- IV – професійні відносини.

При кожному твердженні просимо зазначати правильну відповідь, а потім повернути карку горизонтально і поєднати між собою зазначені клітинки з відповідями. Вони утворять графік, який покажувати-ме, як виглядає підготовка Вашого музею до участі осіб з вадами інтелектуального розвитку у сприйнятті/засвоєнні культури.

В моєму музеї	1	2	3	4	5	рівні
1. Особи з вадами інтелектуального розвитку можуть підходити до музейних об'єктів						I
2. Музейні об'єкти додатково освітлені						
3. Використовуються копії, дотикові макети						
4. Використовуються традиційні візуальні допоміжні матеріали, приведені у відповідність до потреб осіб з вадами інтелектуального розвитку						
5. Використовуються допоміжні мультимедійні матеріали						
6. Особи з вадами інтелектуального розвитку можуть користуватися додатковими, спрощеними описами музейних об'єктів						
7. Особи з вадами інтелектуального розвитку можуть взяти участь у додаткових музейних лекціях, майстер-класах						
8. Трапляється, що працівники музею мають стереотипне мислення стосовно осіб з вадами інтелектуального розвитку						II
9. Працівники музею можуть брати участь у навчаннях/тренінгах з питань обслуговування відвідувачів/клієнтів з вадами інтелектуального розвитку						
10. Працівники володіють достатніми знаннями про людей з легкими вадами інтелектуального розвитку						
11. Працівники володіють достатніми знаннями про людей з поміркованими/значними вадами інтелектуального розвитку						
12. Працівники володіють достатніми знаннями про людей з глибокими вадами інтелектуального розвитку						III
13. Працівники доброзичливо настроєні до осіб з вадами інтелектуального розвитку						
14. Особи з вадами інтелектуального розвитку відчують, що до них ставляться з повагою						
15. Працівники допомагають, але не підміняють (не роблять нічого за) осіб з вадами інтелектуального розвитку						
16. Працівники є терплячими і спокійно чекають до тих пір, коли особи з вадами інтелектуального розвитку самостійно почнуть діяти						
17. Працівники знають, як слід реагувати на нетипову/нестандартну, інколи обтяжливу, поведінку осіб з вадами інтелектуального розвитку						IV
18. Знаю, як пробудити інтерес/зацікавлення і залучити осіб з вадами інтелектуального розвитку						
19. Вмію привести мову розповіді у відповідність до потреб та можливостей осіб з вадами інтелектуального розвитку						
20. Знаю, як привести темп розповіді у відповідність до потреб осіб з вадами інтелектуального розвитку						
21. Використовуються інструменти, що полегшують взаєморозуміння під час проведення екскурсій для осіб з вадами інтелектуального розвитку						
22. Використовують додаткові допоміжні засоби під час проведення екскурсій для осіб з вадами інтелектуального розвитку						

Анна Бомбінська-Домжал – кандидат гуманітарних наук у сфері педагогіки, ад'юнкт Інституту спеціальної педагогіки Краківського педагогічного університету. Вона є спеціальним педагогом, який спеціалізується в галузі олігофренопедагогіки (педагогіка осіб з вадами інтелектуального розвитку) та терапевтичної педагогіки. Професійний досвід розвивала на посаді вчителя інтеграційної освіти та спеціального педагога у школах для учнів з вадами інтелектуального розвитку, аутизмом та з вадами опорно-рухового апарату. Кілька разів організувала і координувала виставки творчості осіб з вадами розвитку. У сфері її дослідницьких інтересів перебувають соціальна і навчально-освітня (в широкому розумінні цього слова) інтеграція, нормалізація та включення у вир суспільного життя людей з вадами розвитку (неповносправністю).

Ремігуш Й. Кіак – кандидат гуманітарних наук, нині працює в Краківському педагогічному університеті імені Комісії національної освіти на посаді ад'юнкта Інституту спеціальної педагогіки. Освітню і наукову кар'єру розпочав на факультеті педагогіки і психології Університету Казимира Великого у м. Бидгощ, де працював на посаді ад'юнкта в Інституті педагогіки. З 1 травня 2014 року керує Лабораторією досліджень сексуальності людей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки Педагогічного університету. Займається дослідженнями проблематики умов сексуального розвитку неповносправних людей. В його науковому доробку багато робіт з тематики інтелектуальної неповносправності, присвячених їх інтеграції і нормалізації існування. Впродовж кількох років співпрацює з організаціями культури і мистецтв, зокрема, з Музеєм сучасного мистецтва «Бункер мистецтва» у Кракові. Брав участь в культурних інсталяціях, організованих «Бункером мистецтва», створених у контексті Проекту Йоанни Павлік Балянс, зокрема, в тематичному блоці «Стать неповносправності», присвяченому розмові на тему привабливості деформованого тіла. Дослідження стосуються також проблематики старості і дорослості осіб з особливими потребами. Р. Кіак є організатором та господарем циклічних наукових конференцій присвячених проблематиці дорослості і сексуальності людей з особливими потребами «Обличчя сексуальності неповносправних людей – аспекти розпорошені в спеціальній педагогіці».

ЧАСТИНА II

Позитивна практика в музеях

Музеї жестів – музеї доступні для людей з вадами слуху

Робота над приведенням музею у відповідність до потреб осіб з вадами органу слуху вимагає від працівників музею великої активності і креативності. Не достатньо перекласти на мову жестів однієї чи двох подій, щоб зацікавити людей з вадами слуху відвідуванням музею. Цього не достатньо також для твердження, що музей доступний для людей з вадами слуху. Треба бути свідомим того, що необхідна комплексна підготовка до візиту гостей з вадами слуху, а також, що потреби таких людей є різноманітними та залежать від кількох факторів (зокрема, рівня втрати слуху, віку, в якому з'явилися проблеми зі слухом, освіти). Вирішення прийнятне для одних – наприклад, проведення екскурсій лише Польською мовою жестів (ПМЖ), не обов'язково мусить бути добрим розв'язанням для інших – наприклад, для осіб, котрі читають по губах, хоча всіх цих людей об'єднує вада органу слуху. Вада органу слуху проявляється по-різному, що у свою чергу має вплив на чітко окреслені потреби страждаючих нею осіб. Тому доступність не може обмежуватися виключно до перекладу на мову жестів.

Способи сприйняття інформації людьми з вадами органу слуху:

- а) Польська мова жестів (ПМЖ),
- б) читання по губах,
- в) написана інформація (в т.ч. інформація спрощеною мовою),
- г) використання підсилюючих систем (наприклад, індукційна петля),
- д) Мовно-жестова система (МЖС) – для людей, котрі знають граматику польської мови.

В Музеї Палацу Короля Яна III у Вілянові ми працюємо над забезпеченням особам з вадами органу слуху доступу до всіх музейних площ/об'єктів, де можна натрапити на комунікаційні бар'єри: починаючи з Інтернет-сторінки, через персонал, приміщення палацу, історичні сади, виставки, аж по навчально-освітні і культурні заходи. Як бачимо, роботи є дуже багато.

1. Доступність Інтернет-сторінки для осіб з вадами слуху

Оскільки візит до музею починається з моменту входу на Інтернет-сторінку даного закладу, особливу увагу слід звернути на правильну підготовку цього простору, щоби потенційні гості вже з першого кроку пройнялися до нас довірою і переконалися, що заклад є для них доступним.

Роботу над доступністю Інтернет-сторінки варто розпочати з проведення аудиту доступності. Розглядаючи вибір фірми-виконавця аудиту слід віддавати перевагу тій, яка співпрацює з людьми з особливими потребами, оскільки сайт має бути протестований саме потенційними користувачами. Добре проведений аудит є збіркою цінної інформації про сильні та слабкі сторони порталу та набором рекомендацій щодо методів покращення його роботи. Варто також приготувати рекомендації для редакторів.

Для осіб з вадами слуху, які користуються Польською мовою жестів (ПМЖ) ми підготували спеціальну іконку (дві долоні), яка є символом Польської мови жестів (ПМЖ) як іноземної мови. Після натискання («клікання») на значок «долоні» відкривається простір, де особи з вадами слуху знайдуть численні переклади на Польську мову жестів (ПМЖ), наприклад, цікаві розповіді з історії, мистецтва, культури і природничих питань, базову інформацію для відвідувачів/екскурсантів, а також історію палацу і садів. Кількість інформації залежатиме від зацікавлення і потреб людей з вадами слуху. Ми зацікавлені у тому, щоб якомога більше інформації, яка вже розміщена на нашому сайті, було перекладено мовою жестів, щоби Інтернет-сторінка максимально повною мірою була доступна для людей з вадами органу слуху. Однак самим лишень перекладом на мову жестів весь комплекс питань не вирішується. З огляду на різні методи комунікації з людьми з вадами слуху, для тієї групи глухих, котра не знає мови жестів, адресована їй інформація має бути написана спрощеною мовою. Такого роду тексти будуть дуже придатними для всіх тих людей, котрі мають особливі потреби у сфері мовного спілкування, та потребуватимуть викладеної логічно і просто інформації.

Текст спрощеною мовою характеризується, наприклад, тим, що коли маємо вибір, замість складніших слів, що звучать «мудро», підбираємо коротші й загальновідомі слова. Важливо також, щоб ми завше такими самими словами називали ті самі речі. Складні речення розбиваємо на прості. Краще написати більше коротких речень, аніж мало дуже великих/складних речень. Якщо є необхідність використання складного слова (наприклад, спеціального терміну), тоді під час першого його використання у тексті слід пояснити, що воно означає. Важливо також і те, щоби на одному з етапів корегування текст прочитала людина, що буде його потенційним адресатом. Саме її зауваження мають стати для нас найціннішими.

На Інтернет-сторінці Музею Палацу у Вілянові (www.wilanow-palac.pl) можна знайти багато інформації перекладеної на Польську мову жестів (ПМЖ), зокрема: коротка історія резиденції, природничі та історичні цікавинки, запрошення на заходи, адресовані людям з вадами слуху, базова інформація про принципи відвідування музею, важливі і цікаві статті. Систематично з'являється нова інформація.

2. Доступність об'єкту

У випадку роботи над доступністю об'єкта також варто почати з проведення аудиту. Завдяки цьому документів ми дізнаємося, на які перешкоди можуть натрапляти люди з особливими потребами та ознайомимося з пропозиціями вирішень, які слід запровадити, щоб об'єкт можна було визнати доступним для людей з особливими потребами. У випадку осіб з вадами слуху базова робота спрямована на те, щоб зробити простір/об'єкт доступнішим, має бути зосереджена на встановленні індукційної петлі у визначених місцях, а також на забезпеченні надання у користування нашійних петель цієї системи.

3. Навчання/тренінги для працівників

Одним із перших кроків мають стати також навчання/тренінги на тему специфіки роботи з людьми з вадами слуху. Перш за все слід провести навчання для людей першого контакту (зокрема, лекторів/едукаторів, працівників експозиції, працівників кас). В ідеалі мають бути вишколені працівники більшості відділів, але на практиці це не завжди можливе. У нашому випадку дуже добре виправдало себе навчання, яке проводили дві людини: слабчуща людина та перекладач мови жестів. Навчання тривало два дні. Завдяки численним вправам, які активізували учасників (в тому числі завдяки вправам з мови жестів), а також завдяки безпосередньому контактові зі слабчущою людиною навчання набуло виняткового характеру і усвідомило учасникам, в чому полягає комунікаційний бар'єр з людьми з вадами слуху та як можна його позбутися/усунути.

4. Надання доступу до навчальної і освітньої пропозиції

У випадку роботи з надання доступу до навчально-освітньої і культурної пропозиції близькою нам стала ідея «навчання-залучення/включення». Отож, перш за все, ми зацікавлені у тому, щоб заходи, які вже є в нашій пропозиції, стали доступними також для людей з особливими потребами та, щоб у цих заходах в кінцевому підсумку могли брати участь усі зацікавлені, незалежно від того, чи це здорові люди чи особи з особливими потребами. Наступним кроком має бути створення програм, адресованих конкретним групам людей з особливими потребами. Вони з'являються лише в обґрунтованих випадках (наприклад, майстер-класи пантоміми, конкурс на знак Польською мовою жестів).

Музей Палацу у Вілянові впродовж кількох років має у своїй пропозиції заходи доступні для осіб з вадами органу слуху. Ми розпочали роботу з приведення у відповідність до потреб цієї категорії людей вибраних тем музейних зустрічей. Спочатку налагодили співпрацю з методистом і сурдо-викладачем з метою приведення сценарію занять та карт-планів роботи у відповідність до потреб людей з вадами слуху, згодом налагодили співпрацю з перекладачками мови жестів і ознайомили їх з тематикою занять. Таким чином у нашій пропозиції з'явилися перші музейні зустрічі, приведені у відповідність до потреб дітей з вадами органу слуху.

Навчально-освітню пропозицію для цієї категорії відвідувачів музею ми поступово поширюємо на нові програми, наприклад:

а) майстер-класи пантоміми для людей з вадами слуху

Більшість учасників наших майстер-класів з акторством мали справу вперше. Учасники упродовж кількох місяців поглиблювали мистецтво пантоміми, навчалися експресії руху, вивчали роль жесту і міміки обличчя. Після здобуття перших технічних навичок почалася робота над постановкою, сценарій якої був підготовлений спеціально для потреб майстер-класів, а події відбувалися у XVII столітті. В результаті репетицій було підготовлено кількахвилинну постановку, прем'єра якої відбулася в палаці у Вілянові. Додатковою атракцією для учасників майстер-класів був факт, що постановку показували також під час Міжнародного конкурсу-огляду міми. На завершення другого майстер-класу було знято фільм, що підводить підсумки майстер-класів. Фільм доступний на Інтернет-сторінці музею.

б) Конкурс на «Віляновський лексикон Польською мовою жестів (ПМЖ)»

Конкурс адресований користувачам Польської мови жестів (ПМЖ). Мета конкурсу – спільне створення знаків до вибраних слів з мистецької, культурної, архітектурної тематики та створення «Віляновського лексикону Польською мовою жестів (ПМЖ)». Запрошення до участі у конкурсі, регламент та визначення слів перекладені на Польську мову жестів (ПМЖ) і розміщені на Інтернет-сторінці музею. Перший етап конкурсу планується на 10 місяців. Все залежить від середовища людей з вадами слуху.

в) тематичні прогулянки перекладені на мову жестів

В пропозиції нашого музею можна знайти багато тематичних прогулянок: по приміщеннях палацу, по садках, по тимчасових виставках. Оскільки вони користуються популярністю і є дуже цікавими, вибрані прогулянки ми також переклали і перекладаємо на мову жестів. Так постав цикл тематичних прогулянок, приведених у відповідність до потреб людей з вадами слуху. Тематика прогулянок включає проблеми зі сфери культури, мистецтва, традицій та природничу тематику. Кожна прогулянка проводиться лектором/едукатором, спеціально підготовленим до роботи з людьми з вадами слуху. Едукатора супроводжує перекладач мови жестів. Під час прогулянки використовуємо етикетки зі складнішими словами, щоб допомогти учасникам прогулянки ще краще зрозуміти обговорювану тематику. Тривалість прогулянки, як правило, становить 1,5 години. У прогулянках можуть брати участь також люди без вад слуху.

г) відкриті тематичні майстер-класи (природничі, з каліграфії)

В нашій пропозиції маємо цілу низку тематичних майстер-класів. У весняно-літній період дуже часто вони відбуваються в парковій частині музею і мають відкритий характер (до них можна приєднатись в будь-який час). Все частіше перекладаємо ці майстер-класи на мову жестів. Серед осіб з вадою органу слуху найбільшою популярністю та зацікавленням учасників користуються майстер-класи з каліграфії.

При наданні доступу до навчально-освітньої пропозиції слід пам'ятати про різні способи комунікації/спілкування людей з вадами слуху. Тому події доступні для осіб з вадами органу слуху не лише перекладаємо мовою жестів. В ході зустрічей використовуємо також спеціальні етикетки, на яких написані складніші слова, а також матеріали спрощеною мовою.

5. Надання доступу до виставок

З думкою про надання доступу до постійнодіючої експозиції, ми працюємо над підготовкою відеогідів по приміщеннях палацу і по садках, а також путівників спрощеною мовою. Тимчасові (періодичні) виставки завжди супроводжувалися багатьма навчально-освітніми заходами, в т.ч. й заходами доступними для людей з вадами слуху. Доповненням навчально-освітніх заходів є переклади на Польську мову жестів (ПМЖ) та на спрощену мову важливих і цікавих аспектів, які тематично пов'язані з виставкою. Цю інформацію розміщуємо на Інтернет-сторінці музею.

6. Співпраця з особами з вадами слуху

Середовище людей з вадами слуху є досить закритим. Тому, перед розробкою програми, адресованої цій категорії осіб, яка, на нашу думку, може бути дуже цікавою, варто запитати про це потенційних адресатів/користувачів: у яких заходах вони хотіли б взяти участь, які теми цікавлять їх найбільше. Варто також розповісти їм про те, що взагалі можна побачити та зробити у музеї, в якому ми працюємо. Особи з-поза музею, які не відвідують музеїв, насправді не знають, чого можна очікувати від таких інституцій, наскільки сильно змінюються музеї і скільки цікавих речей можна робити в таких закладах. В ході роботи над програмою варто також консультиватися з людьми з вадами органу слуху та створювати програму разом з ними, щоб потім не прийшлося переживати розчарування, що було вкладено багато праці але, на жаль, майже ніхто не скористався пропозицією участі в заході. Якщо ж налагодяться добрі відносини, з часом може вдатися налагодити співпрацю з людиною з вадою слуху у ролі екскурсовода або лектора/едукатора. Це непросте завдання, але може виявитися, що воно буде дуже корисним не лише для музею, а й для людини з вадою слуху.

Бібліографія:

ABC gość niepełnosprawny w Muzeum» – seria «Szkolenia Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów».

Das inklusive Museum – Ein Leitfaden zu Barrierefreiheit und Inklusion» – Deutscher Museumsbund.

Марта Валевска – працівник навчально-освітнього відділу Музею «Палац у Вілянові». Проблематикою доступності музею займається з 2011 року. Закінчила курси на тему специфіки роботи з людьми з особливими потребами, в тому числі базовий рівень сурдоперекладу, завдяки якому могла краще пізнати потреби глухих та слабочуючих людей.

Від інтеграції до партиципації/участі

ІНТЕГРАЦІЯ

Навчально-освітня програма «П'ять відчуттів. Аудіодескрипція»

Навчально-освітня програма «П'ять відчуттів. Аудіодескрипція» була заходом, адресованим спільноті незрячих і слабозрячих людей. Програма була реалізована 15 жовтня – 27 листопада 2011 року в Національному Музеї у Познані. Головний елемент програми становила спеціально підготовлена тимчасова виставка, що супроводжувалась циклом супутніх заходів – музейних уроків, майстер-класів, наукових лекцій, зустрічей, конференцією та концертом.

Виставка

На виставці було презентовано 23 твори мистецтва з постійнодіючої галереї Національного музею у Познані та копія Гнезньських дверей з Музею витоків польської держави у місті Гнезно. Всі експонати були описані за допомогою техніки аудіодескрипції, яку автоматично відтворювали аудіогіди. Звукові описи додатково були збагачені характеристикою, яка сприяла включенню окремих відчуттів. Вихідним пунктом виставки «П'ять відчуттів. Аудіодескрипція» була картина Яна Коосерса «П'ять відчуттів», яку було розміщено на початку експозиційного ряду. Наступні мистецькі твори були представлені в п'яти тематичних залах, відповідно до відчуттів, за допомогою яких людина пізнає навколишній світ. Послідовність екскурсії була така: ЗІР, СЛУХ, ДОТИК, НЮХ і СМАК.

ЗІР

Представлені в цій галереї твори були створені у різні історичні періоди. Всіх їх об'єднував зір/погляд як домінуючий і визначальний мотив. Функція зору у кожному випадку була інша. Представлені в цій галереї мистецькі твори супроводжувалися «імітаційним моделюванням» та коментарями, адресованими зрячим екскурсантам/відвідувачам, що стосувалися неповносправності органу зору, захворювань очей і профілактики зору.

СЛУХ

Спільним мотивом картин, які були презентовані в цій галереї, був звук у його різноманітних проявах. В центрі зали знаходилась копія історичного музичного інструменту, на якому можна було заграти, отримуючи звуки, що відповідали настроєві окремих, представлених у цій залі картин.

ДОТИК

Експонати, що були виставлені в цій залі, стосувалися відчуття дотику. В центрі зали була встановлена копія Гнезненських дверей, за допомогою якої можна було дослівно доторкнутися представленої історії, відслідковуючи кожен її етап. Всі представлені на виставці оригінальні твори «супроводжувалися» предметами, які дозволяли, за допомогою відчуття дотику, більш повно зрозуміти картини, що зображені на полотні.

НЮХ

Спільним знаменником експонатів, виставлених в цій галереї, було те, що вони мали пробудити запахову уяву шляхом включення відчуття нюху. Представлені експонати супроводжували відповідні запахові композиції, які дозволяли відчутти описані враження з допомогою відчуття нюху.

СМАК

Картини в цій частині виставки поєднувало відчуття смаку. Крім того, в центрі виставкової зали стояли тарілки, на яких лежали овочі і фрукти, такі самі, які були зображені на виставлених картинах. Відвідувачі/екскурсанти дегустували ці овочі і фрукти.

Надання доступу до виставки людям з вадами зору – незрячим і слабозрячим

Приведення виставки у відповідність до потреб незрячих людей полягало у підготовці аудіодескрипційних описів, представлених на експозиції творів мистецтва і надання доступу до них відвідувачам шляхом використання автоматичної системи аудіо-гідів, застосування додаткових характеристик цих творів мистецтва, які покликаються на відчуття, означення простору шляхом застосування спеціальних направляючих для тростин і використання ідентифікації виконаної системою Брайля. Застосовані рішення давали змогу самостійного відвідування виставок без допомоги опікунів і екскурсовода.

Інтеграція

Виставка була підготовлена таким чином, що її могли відвідувати особи, які не мали проблем з органом зору, наосліп, користуючись пристосуваннями, описами і додатковими характеристиками мистецьких творів, підготовлених для людей з особливими потребами. Натомість під час відвідування з відкритими очима ці люди користувалися запропонованими на експозиції рішеннями у вигляді характеристик об'єктів, що вводили додатковий вимір сприйняття мистецтва, який, окрім зору, «включав» відчуття дотику, запаху, нюху і смаку.

Програма лекцій, майстер-класів і зустрічей для публіки

Метою програми було представлення вибраних аспектів, з особливим урахуванням проблематики присутності відчуттів у пластичній творчості, на прикладі творів мистецтва з фондів Національного музею у Познані та копій, які були зроблені на підставі творів з фондів інших музейних закладів. Програма була адресована як середовищу незрячих, так і загальній (без вад зору) публіці. У цьому сенсі її додатковою цінністю була інтеграція обох цих середовищ з метою подолання взаємних бар'єрів та явища виключення, яке досить часто характерне для середовищ людей з особливими потребами. До участі у програмі запрошувалась публіка різного віку, від наймолодших – до людей похилого віку. Навчально-освітня програма складалася з пропозицій, адресованих різним групам учасників. Для організованих груп проводилися музейні лекції, приведені у відповідність до віку та виду неповносправності учнів.

В програмі лекцій, майстер-класів, наукових лекцій та зустрічей було використано аудіодескрипцію, як техніку опису творів мистецтва, які обговорювалися в ході лекцій, майстер-класів, наукових лекцій і зустрічей. Також використовувались покази із застосуванням підготовлених копій і дотикових моделей. Їх теми дозволяли пояснити особам з вадами зору проблеми історії мистецтва і культури, залучати до сприйняття мистецтва ті відчуття, які використовуються як еквівалентні по відношенню до зору, а також інформували незрячих людей про можливості доступу до культури, які пропонують польські музеї. Вони були адресовані, як людям з особливими потребами, так і відкриті для загальної (без неповносправності) публіки, яка брала участь в показах копій, моделей, запахів та дегустації смаків, а також розглядала обговорювані твори мистецтва через призму аудіодескрипційного опису.

Видання, реквізити

Для потреб виставки було підготовлено друкований каталог представлених на експозиції картин і скульптур, який, завдяки застосуванню відповідного шрифту, був адресований слабозрячим особам,

натомість у версії аудіо-бука – був призначений для незрячих людей. Темі лекцій для цієї групи користувачів, звертали увагу на роль різних відчуттів у перцепції світу, а цьому допомагали підготовлені з цією метою план роботи та навчальна книжечка «П'ять відчуттів. Аудіодескрипція».

Інтернет-сторінка

Проект також «супроводжувала» відповідна інтернет-сторінка www.5zmyslow.pl, яка була підготовлена відповідно до вимог доступу для людей з особливими потребами.

Рецепція і значення проекту

Рівень і значення навчально-освітнього проекту «П'ять відчуттів. Аудіодескрипція» визначають три основні цілі задля досягнення яких він був реалізований.

Перша ціль, була пов'язана з необхідністю створення для незрячих і слабозрячих осіб виставки, яка, відштовхуючись від проблематики презентації відчуттів у мистецтві, вводила б їх у світ вибраних аспектів польської і європейської культури на прикладі творів з колекції Національного музею у Познані. У цьому сенсі проект мав ліквідувати нерівний доступ до культури людей з особливими потребами.

Друга ціль, шляхом адресування її не лише середовищу незрячих людей, а й загальній (здоровій) публіці, була пов'язана з потребою інтеграції обох цих середовищ та створення площини для їх взаємовідносин, ліквідації бар'єрів та явища виключення, характерного для людей з особливими потребами.

Третя ціль, натомість, мала значення для загальної (здорової) публіки та її способу контакту з творами мистецтва. Шляхом надання незрячим особам «пізнавальної доступності» представлених на експозиції мистецьких творів, з урахуванням обмеження перцепції і впровадження їх еквівалентів у формі вирішень, що дозволяли залучати відчуття слуху, дотику, нюху і смаку, зрячі люди відкривали нові можливості контакту з мистецтвом.

Всі ці аспекти навчально-освітнього проекту «П'ять відчуттів. Аудіодескрипція» в польських умовах надавали йому новаторського значення, через відмінне від традиційного розуміння навчальної функції виставки і самого навчально-освітнього проекту. Виставка (її сценарій, аранжування і зміст) була підпорядкована навчальним цілям, які природним чином було пов'язано з супроводжуваними виставку навчально-освітніми заходами, адресованими музейній публіці, поєднуючи потребу ліквідації для людей з особливими потребами бар'єрів у доступі до мистецтва, популяризації і розповсюдження серед цих людей знань на тему виставки, з суспільною інтеграцією неповносправних та пропозицією іншого сприйняття візуального мистецтва загальною (здоровою) публікою.

ПАРТИЦИПАЦІЯ/УЧАСТЬ

Що спільного має кружево з вітряком?

Проект партиципації/участі та навчально-освітня виставка вчителів і працівників Національного музею у Познані.

Гене́за проекту

Вихідним пунктом проекту була навчально-освітня програма для вчителів «З мистецтвом крізь століття», реалізована з 2006 року Відділом музейної освіти Національного музею у Познані у співпраці з Центром підвищення кваліфікації вчителів у Познані. Програма складалася з тематичних семінарів, які проводили працівники музею та спеціалісти Центру підвищення кваліфікації вчителів у Познані.

Цілі:

- презентація музейних фондів та аналіз можливостей використання отриманих знань у шкільній практиці
- вдосконалення опрацювання методичного забезпечення
- розбудова умінь корелювання змісту/інформації між предметами
- популяризація музейних фондів
- підготовка занять на різних рівнях навчання в рамках різних шкільних предметів
- заохочення вчителів до самостійного проведення в музеї музейних лекцій і майстер-класів.

Концепція виставки

Навчально-освітня виставка «*Що спільного має кружево з вітряком? Нідерланди*» була підготовлена вчителями, які раніше брали участь в семінарах «З мистецтвом крізь століття», а також працівниками Національного музею у Познані.

Виставка була присвячена життю, культурі і мистецтву Нідерландів епохи Нової історії. Її тематика стосувалася також впливу культури і мистецтва Нідерландів на інші європейські країни, в тому числі й на Польщу, а також була поширена на порівняння з часами, ближчими сучасному екскурсантові. Представлені на виставці експонати походили з Голландії і Фландрії та були датовані головним чином XVII ст. Поряд були виставлені експонати, що були виконані у Польщі та в інших країнах за період від Нової історії по наші дні. Центральною темою експозиції була культура міщан, з її звичаями, релігійністю, етосом праці, способом проведення вільного часу і мистецькою творчістю. Вона показана через образотворче мистецтво, графіку, скульптуру, плакат, прикладне мистецтво (меблі, кераміка, тканини, вироби з металу), нумізматику, мілітарії і варії.

План виставки

Експозиція виставки була розміщена у двох виставкових залах. В першій залі знаходився «Пролог». Тут також був т.зв. простір для проведення майстер-класів, розрахований на 25 осіб. Головна частина експозиції знаходилась у сусідній залі – історичному холі музею – й складалася з п'яти тематичних частин: Релігія; Дім; Відпочинок; Пейзаж; Порт; Колонії; Гроші.

Інтерактивність активізує екскурсантів

Анімація 3D. Записи оригінальної нідерландської вимови назв вибраних предметів, представлених в цій частині виставки, доступні через планшет або через фотокоди. Питання, пов'язані з фрагментом експозиції і коментарем до неї, конкретна відповідь на які знаходилась у спеціально запроєктованій ніші, прихованій за дверима.

Дидактичні матеріали, підготовлені вчителями

У зв'язку з виставкою вчителі підготували дидактичні матеріали у вигляді планів роботи під назвою *Не мусиш нічого – можеш усе...*

Вони були доступні в режимі он-лайн на Інтернет-сторінці Національного музею у Познані. Служили для підготовки до відвідання виставки (екскурсії), пропонували набір навчальних завдань для вчителів і учнів під час відвідування виставки, а також завдання, які треба було виконати після відвідання виставки – в школі або вдома.

Плани і включені до них завдання враховували базову програму навчання, яка реалізовується в школах, у якій, що важливо, немає згадки про уроки присвячені культурі Нідерландів.

Плани роботи становили своєрідний інструментарій для вчителів, щоб вони могли самостійно проводити уроки і вести учнів по виставці без допомоги музейного лектора. Цю можливість використали 30% вчителів, які бронювали терміни відвідання виставки. Це було важливо з точки зору передбачуваних цілей програм для вчителів, реалізованих Національним музеєм у Познані, оскільки – це один із очікуваних результатів такого роду програм.

Путівник по виставці

Виставку «супроводжував» путівник (довідник) по виставці, підготовлений працівниками музею (лекторами, кураторами і опікунами). В «Путівнику» була розміщена інформація про виставку та каталогова інформація про виставлені експонати.

Програма зустрічей з публікою на виставці

Виставка «супроводжувалась» також підготовленою працівниками музеїв програмою зустрічей для загальної (без неповносправності) публіки.

Атракцією програми був виступ Маргрет ван дер Гейден з Голандії, яка виконувала давню голландську музику на інструменті з відповідної історичної епохи.

Рецепція і значення проекту

Винятковість проекту полягала в тому, що на відміну від традиційних навчально-освітніх програм, які, як правило, створюються в музеях для реалізованих раніше концепцій або для готових експозицій, його основною ціллю була підготовка навчальної виставки. Тобто такої, яка, як провідну ціль, ставить цінності, що стосуються навчання, виховання, формулювання позицій чи висловлювання оцінок. Принципові цінності, пов'язані з презентацією рівня знань або досліджень конкретної теми, хоча й важливі, були підпорядковані провідним цілям.

З огляду на це, робота над виставкою та її остаточний вигляд впливали з рефлексії над традиційними способами комунікації і інтерпретації музейного наповнення, а також процесу створення музейних виставок та місця, яке у цьому процесі займає публіка. Крім того, завдяки безпосередньому залученню вчителів до процесу підготовки виставки, проект дав змогу відійти від домінуючого способу створення навчально-освітніх проектів і комунікації експозиції. Модель трансляції, від музейної установи – до публіки, було доповнено культурним підходом, в якому комунікацію розуміють як процес ділення, співучасті і зв'язку, завдяки тому, що вчителі від початку були залучені до процесу обговорення значення, працюючи над змістом/наповненням виставки, вирішуючи, які об'єкти і як представити на огляд публіки.

Через залучення публіки до процесу підготовки виставки, проект також змушував задуматися над традиційною моделлю музейного закладу, ідентичність якого пов'язують з примарним значенням об'єкта в колекції. У відправному пункті, беручи до уваги публіку та її очікування щодо об'єктів (експонатів) і тем, які вони порушують, у якості важливого критерію їх відбору для виставки, визначалася можливість відповідності тим очікуванням, а не лише їх наукове значення для розвитку мистецтва, історична значимість, матеріальна цінність і т.п. Врешті-решт проект відходив від кураторської моделі формування виставок, яка своїм корінням сягає «зіркової системи» (в розумінні Р. Сеннетта) XIX століття, пропонуючи альтернативу у вигляді партиципації/участі, колективних заходів, що мали на меті рух у напрямку моделі «публічного глядача».

Можливості і цілі проекту та неповносправні

Залучені до підготовки виставки педагоги, як представники цільової групи, з думкою про яку вона була реалізована, становили фокус-групу, що співпрацювала з працівниками музею (кураторами, опікунами і лекторами). Разом вони становили групу участі із завданнями, що впливали з компетенції і досвіду кожного з її членів. Завдяки цьому проект став площадкою для зустрічей і обміну, яка дала можливість глибше зрозуміти власну (працівників музею) позицію щодо інтерпретації музейних експонатів, а також позицію інших (вчителів). З цієї перспективи проект участі і діалог, що лежить в його основі, дав змогу змінити акценти і запровадити інновації. В цьому розумінні проект показав, що музей можна сприймати як соціальний простір зустрічі різних «культур» (музейників і вчителів), який підкреслює суть відмінностей у підходах. Простір, в якому екскурсант, як активний отримувач, має можливість вираження і обговорення значення, працюючи над змістом виставок, впливаючи на те, які підписи і інші інтерпретаційні матеріали супроводжують об'єкти, які раніше вибрав музей, або (спів)впливає на те, які об'єкти виставляти і як їх представити. Стосовно програм для людей з особливими потребами, таке розуміння музейного закладу дає можливість змістити акцент із заходів, які готують музеї для неповносправних, на заходи, що проводяться з неповносправними, як спільнотами, які дають змогу привнести в музей інші перспективи сприйняття і інтерпретування виставлених у ньому експонатів.

Бібліографія:

- D. Dean, *Museum exhibition. Theory and practice*, Routledge 1994
- G. Hein, *Learning in the museum*, Routledge 1998
- R. Sennett, *Upadek człowieka publicznego*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie "Muza", Warszawa 2009.
- E. Drażkowska, M. Szeląg, *5 zmysłów. Audiodeskrypcja, Stowarzyszenie Edukacyjne MCA, Poznań 2011.*
- N. Simon, *The Participatory Museum*, 2010 <http://www.participatorymuseum.org/>

Марцін Шельонг – к.н. за спеціальністю історія мистецтва, науковий співробітник університету ім. Адама Міцкевича у Познані, завідувач навчально-освітнього відділу Національного музею у Познані. Займається сучасною музейною проблематикою і теорією музейної освіти. Співредактор першої в Польщі антології текстів, присвячених музейній освіті «Музейна освіта. Антологія перекладів» (2010), автор концепції досліджень «Рапорт про стан музейної освіти у Польщі (2009-2012) та редактор тому «Музейна освіта в Польщі. Ситуація, контекст, перспективи розвитку», в якому підведені підсумки цих досліджень (2012). Його досвід у сфері інноваційних навчальних програм, в т.ч. адресованих спільноті неповносправних осіб, включає, зокрема: співавторство у підготовці виставки і навчальної програми «5 відчуттів. Аудіодескрипція» (2011), розробка концепції надання доступу до постійнодіючих галерей в національному музеї у Познані (2012), підготовка партиципційної виставки «Що спільного має кружево з вітряком? Нідерланди (2013)». Нині реалізовує дослідницький проект «Освіта в музеї мистецтв», фінансований Національним центром науки у Кракові.

Неповносправний відвідувач в музеї – позитивні практики і практичні приклади

Виключення певних груп відвідувачів музеїв чи галерей – наслідок довгої традиції організації і проведення виставок, які не готуються універсально, щоб включати та враховувати потреби якомога більшої частини суспільства. Але всупереч уявленню можна багато зробити у цій сфері, якщо мати бажання, і не обов'язково багато грошей. Завдяки універсальному підходові та вирішенням, що полегшують відвідування музею, зокрема, таким як тифлографіки та сучасні мультимедійні техніки презентації, неповносправні відвідувачі мають шанс побачити і почути виставки в музеях і галереях. Хоча одразу слід відзначити, що справа не стосується лише тієї групи суспільства, яка має видимі ознаки неповносправності. Музей доступний для всіх – це музей, у якому враховано потреби всіх осіб, незалежно від віку, росту, статі, рівня справності, знань, звичок чи культурного середовища, в тому числі осіб, що мають обмежені можливості пересування та комунікації.

Архітектура і технічні вирішення

Варто розпочати з постановки двох питань – для кого має бути доступний музей та де починається і де закінчується його доступність. Слід відзначити, що особами з обмеженими можливостями пересування можуть бути люди люди, які пересуваються на інвалідних візках, люди з дітьми, люди з важким або з незручним багажем, люди похилого віку, вагітні жінки, слабозрячі або незрячі; слабочуючі або глухі; з вадами у сфері спілкування, в т.ч. іноземці, котрі не знають місцевої мови, люди, які мають труднощі у спілкуванні, а також люди з різного роду розладами, зокрема, психічними або інтелектуальними; люди низького росту (в т.ч. діти). Отже, всі застосовувані вирішення, чи архітектурні, чи технічні повинні враховувати не лише хронічні і тимчасові, а й видимі та приховані вади.

Однак, дбаючи про доступність музейного об'єкту, не можна забувати про потреби повносправних людей. Тому настільки важливим є універсальне проектування, яке від самого початку враховує потреби різних груп відвідувачів/користувачів.

Яким має бути діапазон приведення музею у відповідність до потреб?

З перспективи осіб, які керують музейним об'єктом, доступність буде обмежуватися межами території, на якій знаходиться будівля музею. Однак, з точки зору відвідувача/екскурсанта, ситуація виглядає інакше. Тож широкий (такий, що включає) погляд передбачає окреслення доступності музею за допомогою такої схеми: помешкання → зупинка громадського транспорту або паркінг → засіб громадського транспорту або автомобіль → зупинка громадського транспорту або паркінг → музей. Достатньо, що лишень один з елементів цього ланцюжка не буде належним чином приведена у відповідність, аби зробити неможливим використання пропозиції музею.

Зовнішню доступність об'єкту слід поділити на дві зони: територія, що знаходиться поза ділянкою, яка належить музеєві, де можливість здійснення відповідних заходів є значною мірою обмежена, а також територія, що належить безпосередньо музеєві.

Керівництво музеїв повинно подбати про надання доступу до відповідної інформації (зокрема, на сайті www) про існуючі труднощі та небезпеки, а також про ймовірні вирішення, які можуть допомогти добратися до музею та скористатися його офертою/пропозицією. На території, що належить безпосередньо музеєві, слід намагатися забезпечити повну відповідність із принципами доступності.

Виконання цих принципів, а також турбота про надання інформації про доступність і/або ймовірні обмеження в доступі до відома громадськості може не лише допомогти на етапі планування відвідання музею, а й матиме принциповий вплив на сприйняття музею як інституції відкритої для груп з особливими потребами, музею, який включає, а не виключає. Серед них: доїзди до музею (в тому числі інформація про транспортні засоби, що відповідають потребам неповносправних, якими можна доїхати до музею та інформація стосовно наявності/доступності місць для паркування), з урахуванням відповідних параметрів пішохідних переходів і пішохідних шляхів сполучення (в тому числі розміщення елементів малих архітектурних форм), місця паркування для людей з особливими потребами, з урахуванням їх кількості (як принцип слід прийняти засаду, що мінімум 5% від загальної кількості місць паркування мають становити місця для неповносправних осіб), розмірів (найкраще 600 см / 360 см), способів та місця їх облаштування (перпендикулярно чи під кутом по відношенню до проїжджої частини), слід забезпечити плавний в'їзд з проїжджої частини на тротуар; відповідне забезпечення знаками місць паркування; будівлі, входи (якщо вхід для осіб з вадами опорно-рухового апарату не є головним входом до приміщення музею, слід чітко і так, щоб було добре видно, розмітити дорогу від головного входу до іншого входу. Відповідна інформація повинна знаходитись також на інтернет-сторінці музею; двері (види дверей, параметри дверей, маневрові площадки біля дверей, означення дверей у випадку коли двері є великими прозорими полотнами), пандуси (відповідних параметрів), сходи (для слабозрячих надзвичайно вадливо є позначення першої та останньої сходинки кожного сходового прольоту, пасажирські ліфти і вертикальні підйомники з шахтами (їх розміщення і параметри кабіни), туалети (маневровий простір в туалеті, системи сигналізації/сповіщення), дотикові доріжки (виконані за відповідними технологіями), інформація для відвідувачів (екскурсант, зокрема неповносправна особа, повинна мати змогу, ще до візиту в музеї, належним чином до цього візиту приготуватися. Тому дуже важливою є передача відвідувачам всієї необхідної інформації. Пам'ятаючи про те, що вид і рівень неповносправності може відрізнятися, варто подбати про конкретну та зрозумілу і детальну інформацію, не обмежуючись твердженням, що об'єкт є доступний або не доступний для людей з особливими потребами), технічна допомога (наприклад, індукційні петлі), доступність експозиції (в т.ч. параметри комунікаційного простору, відповідно виконані сходові прольоти і т.п.), відповідно вишколений обслуговуючий персонал.

Забезпечення виконання/дотримання принципів належного пристосування територій, що не перебувають у безпосередньому віданні керівництва музею, може вимагати співпраці з представниками інших установ, які знаходяться навколо музею, але це напевно заходи, які швидше дадуть результат, якщо будуть здійснені завчасу.

Інтернет-сторінка музею доступна для всіх

В нинішні часи, коли Інтернет є базовим інструментом пошуку інформації, стандартом стало те, що Інтернет-сторінки розробляються відповідно до стандартів WCAG 2.0 (Web Content Accessibility Guidelines). Це документ, який містить рекомендації стосовно полегшення доступу до змісту публікованих в Інтернеті матеріалів і створення Інтернет-сервісів, доступних для всіх. У WCAG особливо

важливою є доступність інформації для осіб з різними видами неповносправності, але досвід показує, що доступність важлива з урахуванням усіх користувачів мережі Інтернет. Музеям це також дає великий шанс на розширення кола адресатів. Детальні принципи можна знайти на сайті: <http://www.dostepnestrony.pl/>.

Гість музею – неповносправний відвідувач з вадою слуху

До ліквідації бар'єрів у комунікації/спілкуванні з людьми з вадами слуху можна застосувати різні рішення, залежно від потреб гостей/відвідувачів музею та представленої оферти/пропозиції. Надання доступу до експозиції людям з цим видом неповносправності вимагає окреслення матеріалів, які музей хоче запропонувати та відповіді на запитання, хто буде адресатом цієї пропозиції – людина, яка не чує від народження чи людина, яка втратила слух в якийсь із періодів життя.

Маючи справу з різними визначеннями людей з вадою слуху, слід пам'ятати, що під час роботи над підготовкою експозиції це буде тісно пов'язане з конкретними пристосуваннями. Людей з вадами слуху класифікують не лише через призму рівня втрати ними слуху, а й з урахуванням їхньої здатності до комунікації/спілкування з людьми, які не мають проблем зі слухом.

Проблеми у сфері комунікації/спілкування мають не лише люди, які є глухими від народження, а й ті, котрі втратили слух на різних етапах життя. Пристосування, над якими варто подумати, це, зокрема, присутність перекладача сурдоперекладу та мови жестів під час відвідання музею/галереї, переклад на мову жестів аудіовізуальних матеріалів, зокрема, аудіо-гідів, а під час зустрічей, лекцій і конференцій – написи в режимі реального часу (синхронний текстовий переказ), індукційні петлі (відповідно до Директив Європейської федерації слабочуючих осіб (EFHOH – European Federation of Hard of Hearing People), що передають до слухових апаратів лише потрібні/корисні звуки, наприклад, з мікрофону, чи звукових підсилювачів у залі. Музейний заклад повинен подбати про належне означення системи та забезпечити обслуговування цієї апаратури вишколеним працівником. Якщо будуть виконані всі ці вимоги, індукційна петля виконає своє завдання і служитиме відвідувачам, які користуються слуховими апаратами.

Іншим вирішенням, зокрема в сучасних, мультимедійних закладах культури – може бути брошура з записами та описами звуків, які знаходяться на експозиції.

Однак, найкращою візиткою музею є люди, які його репрезентують. Відповідний вишкіл екскурсоводів, дає можливість уникнути стресу, страхів і помилок під час обслуговування відвідувачів з вадами слуху.

Глядач/відвідувач з вадами опорно-рухового апарату

Приведення у відповідність музею – це не лише доступний будинок, але й приведена у відповідність експозиція, обстановка в виставковій залі, методи презентації, позначення виставлених робіт та саме змістовне наповнення виставки. На жаль, хоча світові тренди вже є відповідними, у центральній східній частині Європи врахування інтересів людей з різними видами неповносправності є ще віддаленою перспективою.

Тут варто навести приклад авторської програми доступності, створеної Вашингтонським Смітсонівським інститутом, а в її рамках покликатися на «Довідник про доступне проектування виставок». Цей комплексний документ (який, як правило, йде у парі з «Довідником про доступне проектування») є базовим для всіх заходів, організованих у музейних закладах, і цитований іншими закладами культури.

ри (також за межами Сполучених Штатів). Він, зокрема, включає розділи, пов'язані з тематикою виставки, об'єктами/експонатами/творами мистецтва, формою і змістом описів творів мистецтва, аудіовізуальною і інтерактивною роботою, комунікаційними лініями, меблями, кольорами, освітленням, приміщеннями для загальнодоступних заходів, аварійними виходами, площадками для дітей.

Розуміючи, що вищенаведені рекомендації відповідають майже ідеальним умовам, які важко забезпечити в об'єктах, що є пам'ятками архітектури, в тих суспільствах, де музеї відкриті, музеї культури включення щойно формуються, варто хоча б на базовому рівні намагатися привести виставки у відповідність до потреб людей з вадами опорно-рухового апарату. Отже, заходи можуть включати розміщення на відповідній висоті і під відповідним освітленням картин, стендів, інтерактивних приладів і т.п., що дозволить користуватися ними на сидячи або дорослими людьми низького росту та дітьми – без необхідності відходити, підходити, пересувати. Для осіб з вадами опорно-рухового апарату важливим є місце та висота розміщення описів експонатів. У свою чергу інтерактивні, аудіовізуальні інсталяції, а також всі інсталяції, що вимагають використання комп'ютерної техніки, повинні бути конструйовані з усвідомленням пониженого рівня справності рук/долонь осіб, які пересуваються на інвалідних візках. Варто передбачити також сидячі місця для людей похилого віку та людей, які мають проблеми з пересуванням/ходінням.

Обслуговуючий персонал в музеї має бути підготовлений також до аварійних ситуацій, таких як евакуація. З цією метою необхідно розробити процедури, які дозволять в будь-який момент мати інформацію не лише стосовно кількості осіб, які перебувають в приміщенні музею і котрі, в разі евакуації, потребуватимуть допомоги, але також щодо того, хто конкретно відповідає за супровід та безпечну евакуацію цієї категорії осіб.

Люди з вадами зору

Осіб з вадами зору можна поділити на незрячих і слабозрячих. Другий поділ – на неповносправних від народження і тих, що осліпли. Головною перешкодою, яка знеохочує людину з вадою зору до частого відвідування музеїв і галерей, є відсутність пристосування презентованої там оферти/пропозиції до потреб незрячих і слабозрячих екскурсантів/відвідувачів.

Варто знати, що серед найбільш очікуваних форм надання доступу до мистецтва більшість опитуваних вказують на аудіодескрипцію, натомість на другому місці знаходиться – використовується чимраз сміливіше музейниками – можливість доторкнутися оригіналу. Небагато осіб висловлювали бажання побачити на експозиції написи мовою Брайля.

Також цікавим спостереженням є те, що моментом, коли незрячі і слабозрячі відвідувачі/екскурсанти готові визнати, що ознайомились із презентованим їм твором мистецтва, територією чи приміщенням, є ситуація, «коли буде описано найважливіші компоненти твору (загальний опис і вибрані, важливі деталі)» та «буде представлено контекст з історії мистецтв». Люди з цим видом неповносправності часто вказують на потребу пізнання контексту з історії мистецтв, визнаючи, що сам опис твору мистецтва/експонату, не дивлячись на його детальність, є для них недостатнім.

Думаючи про потреби цієї групи користувачів, варто брати до уваги схему «дорога до музею – пересування в приміщенні музею (поза виставковою залом) – відвідання експозиції (екскурсія)». У кожній з цих частин позитивною відповіддю на очікування незрячого і слабозрячого екскурсанта/відвідувача буде надання інформації. Саме її відсутність є найважливішим бар'єром, з яким зустрічаються у своєму повсякденному житті неповносправні з вадами зору. Інформацію можна надавати різними способами, однак, кожного разу з виключенням зорових відчуттів. Отже, головним принципом під

час передачі інформації повинно бути обминання графіки/плакатів/фотографій і т.п. Дуже важливим каналом постачання інформації є Інтернет. Хоча він може бути і недостатнім, як завжди найкращою допомогою для такого відвідувача буде у цій ситуації друга людина – відповідно вишколений працівник музею, який проявить ініціативу і сам підійде до людини з вадою зору і запропонує їй допомогу.

Виставку незрячим і слабозрячим відвідувачам описують шляхом надання їм доступу до кількох вибраних (найбільш характерних, найбільш значущих) робіт/експонатів, що формують експозицію. При цьому не слід побоюватися, що це зробить більш убогими враження, а зовсім навпаки, впишеться у спосіб сприйняття/переживань цими особами екскурсії. Не маючи змоги використовувати органу зору незрячі/слабозрячі підтримують себе іншими відчуттями (головним чином слухом і дотиком, значно рідше нюхом і смаком), а таке пізнання триває за кожним разом значно довше, ніж перегляд виставки.

Найбільш поширеною і можливою для використання майже у кожній ситуації технікою розповіді про мистецтво особам з вадою зору є аудіодескрипція, яка, за умови проведення її належним чином, надає інформацію про вигляд об'єкту, а одночасно активізує уяву, спонукаючи до роздумів та викликаючи емоції.

Так само пізнання через дотик є природною формою збирання інформації про світ, природною, як для зрячих, так і для незрячих людей. Неповносправні з вадами органу зору використовують цю можливість значно частіше за людей зі здоровим зором. Пізнання творів мистецтва через дотик може бути реалізоване різними методами. Можна виставити на дотик оригінальний твір мистецтва, можна створити тифлографіку або тривимірний макет. Таке пізнання з кожним разом буде все більш і більш повним, якщо дотик супроводжуватиметься розповіддю екскурсовода, який описуватиме кожен елемент, якого торкаються екскурсанти.

І врешті-решт тексти, розміщені на Інтернет-сторінках. Вони знадобляться дуже багатьом людям з вадами органу зору, однак, навіть найкраще підготовлені, найбільш точні за змістовим наповненням тексти, не будуть використані екскурсантами/глядачами з вадами органу зору, якщо будуть розміщені на недоступній Інтернет-сторінці.

Томаш Васілевські – підприємець і громадський діяч. Пересувається на інвалідному візку з 2000 року. Окрім повної професійної активності та участі в проектах, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, активно пропагує присутність неповносправних осіб у професійному, громадському та культурному житті. Бере участь в інформаційних програмах та у програмах, спрямованих на роз'яснення та усвідомлення важливості соціального включення осіб, яким загрожує виключення. Своїми знаннями та досвідом служить як фізичним, так і юридичним особам (зокрема, тренінг для музейних працівників «Неповносправний відвідувач у музеї», організований і проведений Регіональним музеєм в Стальовій Волі у 2009 році). Є членом Ради Родового Союзу Дідушицьких гербу Сас та співзасновником Музею Дідушицьких й Дому вітчизняних і міжнародних зустрічей в Палаці Дідушицьких в Зажечу, що на Підкарпатті. Як член Колегії експертів Інституту громадянського простору «Pro Publico Bono» («Для загального блага») займається, зокрема, проблематикою інтеграції місцевих громад через інституції культури, якими є музеї, а в її рамках також доступністю об'єктів культури для неповносправних людей.

Приязний і доступний. Регіональний музей в Стальовій Волі

Музей XXI століття мусить стати місцем доступним для людей з особливими потребами, а відповідно підготовлений співробітник/працівник музею – його організатором і провідником. Тимчасом різноманітні бар'єри (інтелектуальні, соціальні і фізичні) дуже часто перешкоджають музеям повною мірою використовувати їх навчально-освітній та виставковий потенціал. Адже тим, що насправді робить музей особливим/винятковим, є саме рівень його доступності, який має більше спільного з його філософією, ніж з його архітектурою. Доступність – це умова повної участі в культурі і суспільстві людей з різними вадами/видами особливих потреб.

Впродовж кількох років Регіональний музей в Стальовій Волі спеціалізується у наданні доступу до своєї оферти/пропозиції людям з особливими потребами. Ми постійно розробляємо нові методи навчально-освітньої роботи, впроваджуємо новаторські навчально-освітні програми, такі як, наприклад, «Галерея через дотик», «Доступний музей. Інтегрована навчально-освітня програма для людей з особливими потребами», або ж нині реалізований проект «Музеї без бар'єрів» – Коаліція польських і українських музеїв для професійного обслуговування неповносправних відвідувачів». Ми шукаємо перевірені зразки у найбільш просунутих у цих питаннях закордонних музеях. Ми відкриті на все, що дозволяє долати штучні бар'єри.

Ліквідуємо ментальні, навчально-освітні та архітектурні бар'єри

Регіональний музей в Стальовій Волі розташований у неокласичному «Замку Любомирських» другої половини XVIII століття. Завдяки ліквідації архітектурних бар'єрів об'єкт став доступним для осіб з вадами зору і вадами опорно-рухового апарату. В приміщенні музею встановлено «самохідну платформу», в експозиційних і навчально-освітніх залах ліквідовано пороги, облаштовано два туалети для людей з особливими потребами та магазин самообслуговування, по якому можна вільно пересуватися на інвалідних візках. З думкою про людей з вадами зору ми встановили направляючі на сходових клітках та створили комплексну систему інформації, виконану великим шрифтом або мовою/шрифтом Брайля. Територія навколо музею приведена у відповідність до потреб гостей з особливими потребами: ми створили та відповідним чином позначили місця паркування, покрили твердим покриттям стежки, у фронтальній частині перед приміщенням музею створено під'їзд та чітку і зрозумілу систему інформації.

Для незрячих і слабозрячих людей ми створили «Галерею через дотик», яка складається з 25 скульптур з граніту, які були запроєктовані і виконані з думкою про можливість дотикової перцепції. Ця група користувачів/відвідувачів/екскурсантів може знайомитись з експозицією Галереї торкаючись підписів мовою Брайля, розміщених на табличках, або ж користуватися голосовими описами скульптур, що підготовлені відповідно до принципів аудіодескрипції для прийому з використанням індивідуальних пристроїв – МПЗ плеєрів. Після дотикової екскурсії гості Музею беруть участь у мистецьких майстер-класах. Для їх потреб ми підготували (виконані спеціально з думкою про незрячих людей) артефакти, які показують різні форми і можливості скульптурної майстерності, а також макети будинків, що є пам'ятками історії та архітектури.

Експозицію доповнює виданий Музеєм методичний путівник/довідник для музейних працівників «Галерея через дотик», яким можуть користуватися всі музейні заклади, що зацікавлені уможливленням доступу до музею незрячим і слабозрячим людям. Для людей з вадами зору ми видали публікації мовою Брайля і великим шрифтом, в тому числі путівники до виставок, каталоги та навчально-освітні пакети. Дотикові екскурсії можна також пройти в залах постійної експозиції музею «З історії регіону Надсяння». Вони дають можливість ознайомитися з археологічними етнографічними і історичними пам'ятками, завдяки фондам артефактів, призначених для дотикового сприйняття/перцепції, завдяки описам мовою Брайля та використанню палмпотів. Весь комплекс доповнює «музика місця», що опрацьована відповідно до характеру експозиції. На організовуваних тимчасових виставках використовуємо звукові ідентифікатори етикеток.

Глухим та слабочуючим особам гарантуємо обслуговування мовою жестів. Для цієї групи користувачів ми підготували спеціальні «траси»/маршрути навчально-освітніх екскурсій, екскурсійний супровід, майстер-класи і музейні лекції. Навчально-освітню і навчально-виставкову залу ми обладнали індукційними петлями, які підсилюють звук.

Значну групу публіки Регіонального музею в Стальовій Волі становлять люди з вадами інтелектуального/розумового розвитку. Мистецтво відіграє дуже важливу роль у їхньому житті. Ці люди є активними учасниками індивідуальних групових занять: музейних лекцій і мистецьких майстер-класів. Творчість людей з вадами інтелектуального розвитку показує нам феномен їх таланту, несподівано дивує силою експресії, щирістю і естетичною зрілістю, тому правилом стали презентації їхніх робіт на авторських і колективних виставках у нашому Музеї.

Працюємо задля інтеграції

Метою наших заходів є мінімізація традиційного поділу на світ повносправних/здорових і «справних по-іншому». Ми забезпечуємо рівноправну участь гостей з різними видами особливих потреб у всіх заходах – вернісажах, виставках, зустрічах, концертах. Особи з тими чи іншими видами неповносправності є авторами виставок, які пройшли у нашому Музеї, зокрема, «Скульптура Богдана Марковського» (людина фізично неповносправна) – 2008, «Живопис Яцка Галчинського» (нечуюча особа) – 2008, «Жирафи» – живопис Ярослава Камінського (особа з вадами інтелектуального розвитку) – 2008, виставка «Майстер-класів терапії заняттями» (люди з вадами інтелектуального розвитку) – 2008, виставка під відкритим небом «Скульптура глухо-незрячих», – 2009, «Контрапункт V.I.» – виставка скульптур Славоміра Павельця (глухо-незряча особа) – 2011-2014.

З 2009 року в Музеї працює інтерактивна навчально-освітня виставка «Відчуй мистецтво». Це сучасна сенсорна гра для дітей, що складається з інтерактивних мультимедійних інсталяцій. Це перший такого роду проект якщо йдеться про спосіб його інтеракції/взаємодії з публікою з особливими потребами. Він дає можливість контакту з мистецтвом дітям з вадами розвитку, а здорових дітей вводить у світ людей з тими чи іншими вадами, формуючи інтеграційну площадку одних з другими. Провідною темою є відкриття орнаментики в народній культурі Лісов'яків. Подорож світом орнаментики і етнографії одночасно є знайомством з технікою і наукою. Мета експозиції – включення інших відчуттів, окрім зорових. Кожен експонат вводить в інший світ відчуттів/вражень (просторова уява, відчуття дотику, слуху і нюху). Мультимедійну площадку формують вісім інтерактивних високотехнологічних пунктів, в яких відвідувач може самостійно виконувати прості дії, пізнаючи проблематику народного мистецтва. Кожен такий пункт забезпечений графічними інструкціями стосовно дій та описом різних аспектів регіональної етнографії. Таку ж інформацію підготовлено мовою Брайля з думкою про незрячих людей. Всі пункти також приведені у відповідність до потреб людей з вадами опорно-рухового

апарату, котрі пересуваються на інвалідних візках. Виставка дає можливість гри здорових і неповносправних ровесників, зустрічі двох світів, які все ще мало відомі один для одного. Експозиція супроводжується публікацією «Чарівники». Завдяки їй наймолодші відвідувачі можуть пізнавати світ людей з вадами опорно-рухового апарату, незрячих чи нечуючих (польською, англійською, французькою мовами та шрифтом Брайля). Виставка «Відчуй мистецтво» має свою Інтернет-сторінку www.muzeum.stalowawola.pl/poczujsztuke, де знаходиться вся інформація про експозицію, інтерактивна гра, приведена у відповідність до потреб людей з особливими потребами, а також аплікація «Фейсбук». Виставка «Відчуй мистецтво» має мобільний характер, тому з успіхом пересувається Польщею.

При Регіональному музеї в Стальовій Волі діє Рада у справах відвідувачів з особливими потребами, яка складається з людей з різними видами неповносправності, фахівців окремих галузей і працівників Музею. Спільно плануємо конкретні (майстер-класи, виставки, зустрічі, публікації) та інвестиційні (ліквідація архітектурних бар'єрів) заходи. Розробляємо найкращі практики і проводимо аналіз/оцінку реалізованих дотепер проектів. Цей своєрідний моніторинг дає змогу уникнути багатьох помилкових вирішень/розв'язань і узгодити потреби людей з різними видами особливих потреб. Адже кожен вид неповносправності є відмінним від інших, а вирішення у сфері забезпечення доступності, що є корисними для однієї особи, можуть бути не настільки ж корисними для людей з іншими видами неповносправності (наприклад, усунення порогів є великим полегшенням для людей, що пересуваються на інвалідних візках, натомість для незрячих людей створює серйозні утруднення в просторовій орієнтації).

9 вересня 2014 року з ініціативи нашого музею була утворена Коаліція для професійного обслуговування неповносправних відвідувачів. Коаліція об'єднує польські і українські музеї та неурядові організації, що працюють для осіб з різними видами особливих потреб. Завданням Коаліції є обмін позитивним досвідом (добрими практиками) між музеями, проведення навчально-освітніх і інформаційних заходів у сфері стандартів обслуговування осіб з особливими потребами в музеях, моніторинг рівня доступності музеїв для цієї групи відвідувачів.

Змінюємо свідомість

Наш досвід, а також багаторічні контакти і вдалі транскордонні проекти, проведені спільно з львівськими музеями, стали підставою для того, щоб саме Регіональний музей в Стальовій Волі став центром популяризації доступності музеїв для людей з особливими потребами. Ми проводимо соціологічні дослідження з метою діагнозу стану доступності музеїв, організуємо і проводимо навчання/тренінги і конференції на тему професійного обслуговування відвідувачів з особливими потребами, створюємо освітні Інтернет-портали, видаємо Е-довідники/путівники по доступних польських і українських музеях.

Перше у Польщі соціологічне дослідження, що стосувалося проблематики гостей з особливими потребами в музеях ми провели у 2009 року. Дослідженням було охоплено 740 польських музеїв, але на анкету відповіли лише 39 музейних закладів. Така мала кількість надісланих анкет з відповідями призвела до того, що на їх підставі не було проведено жодного статистичного аналізу, а лише представлено інформацію про окремі музеї.

Дослідження «Діагноз стану архітектурної і навчально-освітньої доступності польських і українських музеїв для людей з особливими потребами» ми провели протягом червня – жовтня 2013 року. Анкета була надіслана у понад 900 польських та понад 550 українських музеїв. Отримана шляхом аналізу заповнених анкет інформація була впорядкована і проаналізована згідно принципів статистичного аналізу, результати якого містяться у Рапорті за результатами дослідження. На анкети відповіли лише 332 музеї, в тому чис-

лі 219 з Польщі (24% від загальної кількості польських музеїв) та 113 з України (20% українських музеїв). Відносно невелика кількість музеїв, які взяли участь у дослідженні, становить причину обмеженої репрезентативності результатів, однак, масштаби дослідження настільки великі, що дозволяють зробити цінний огляд стану відповідності музеїв потребам людей з особливими потребами. Важливим видається також той факт, що частина анкет стосується кількох відділів одного музею, звідси виникає той факт, що фактична кількість охоплених дослідженням закладів більша за кількість заповнених анкет.

Перше загальнопольське навчання «Відвідувач з особливими потребами в музеї» повністю присвячене проблематиці обслуговування гостей з різними видами неповносправності за участю експертів з Польщі і Великої Британії ми провели у 2009 році. Двома роками пізніше навчання було присвячене виключно відвідувачам з вадами розумового/інтелектуального розвитку. І того разу нашим лекторами були спеціалісти з Польщі і Великої Британії.

Щоб забезпечити конкретну підтримку музейним лекторам/едукаторам, а тим самим збільшення кількості музеїв доступних для людей з вадами, ми створили Академію «Культура без бар'єрів». З одного боку, Академія має формувати нові навчально-освітні вирішення у сфері доступності культури для людей з особливими потребами, а, з другого, здійснювати вишкіл музейників у цій сфері. Навчально-освітню і навчально-виставкову залу, в якій функціонує Академія, ми обладнали аудіо-відео апаратурою, приладами звукового забезпечення, а також привели у відповідність до потреб людей з різними видами особливих потреб.

У лютому і березні 2014 року ми провели три навчання для польських і українських музейників з питань професійного обслуговування осіб з вадами слуху, зору та інтелектуального розвитку. Навчання проводили експерти з Польщі, Великої Британії і Бельгії на підставі їхніх авторських інноваційних навчально-освітніх програм.

Ідею доступності музеїв ми просуваємо також в Україні. 9 жовтня 2014 року в палаці Потоцьких у Львові нами проведена перша галузева конференція, присвячена виключно питанням обслуговування відвідувачів з особливими потребами в музеї. Польські лектори представили методи ліквідації архітектурних, навчально-освітніх, ментальних і соціальних бар'єрів, а позитивний досвід (добрі практики) представили польські і українські музейні едукатори.

Важливим кроком на довгострокову перспективу стало створення першого в Польщі і в Україні галузевого Інтернет-порталу «Музеї без бар'єрів», повністю присвяченого проблематиці людей з особливими потребами в музеях. Цей портал – це платформа для спілкування/комунікації музейних едукаторів, людей з особливими потребами, інституцій і організацій, що працюють для/на користь людей з особливими потребами по обидва боки кордону. Портал забезпечує професійну підтримку едукаторів у їх повсякденній музейній роботі, містить навчально-освітні програми, навчальні матеріали, бюлетені, позитивний досвід (добрі практики) і т.п.

Зокрема, люди з особливими потребами знайдуть для себе на порталі Е-довідник по доступних польських і українських музеях. Ця перша такого типу публікація в Польщі і в Україні включає інформацію про 206 польських та 105 українських музеїв. Формула довідника є відкритою: кожен музей, який заповнить анкету, буде включений до Е-довідника. Публікація підготовлена трьома мовами – польською, українською і англійською. До кінця 2014 року на порталі www.muzeabezbarier.pl можна буде стягнути мобільну аплікацію Е-довідника.

Наша команда

Працівники Регіонального музею в Стальовій Волі (спеціалізованих і базових підрозділів організаційної структури) проходять циклічні навчання з питань обслуговування людей з особливими потребами, а досвід у цій сфері здобувають у повсякденній роботі з цією групою відвідувачів/екскурсантів. Для осіб з різними вадами ми підготували багату пропозицію занять: музейні лекції, майстер-класи, дотикові маршрути, а їх опікуном є координатор у справах відвідувачів з особливими потребами.

Люцина Мізера – за освітою історик, з 1999 року директор Регіонального музею в Стальовій Волі. Авторка міжнародних навчально-освітніх проектів: «Туристичний шлях родових гнізд Любомирських», що включає сучасну навчально-освітню програму, збагачену новаторськими публікаціями (проект отримав нагороду «Сибіли» в рамках міністерського конкурсу «Музейна подія 2006»); «Галерея через дотик» – новаторський в масштабах країни виставково-навчальний захід, що виконує пізнавальні і терапевтичні функції, а також реалізує потребу суспільного сприйняття осіб з вадами зору (отримав нагороду в рамках конкурсу «Музейна подія «Сибіла 2007»); «Інтерактивний простір – навчально-освітня програма для дітей, в тому числі неповносправних» – у категорії «навчальний захід», номінований для нагородження в рамках конкурсу «Музейна подія «Сибіла 2010». Також є авторкою проектів нагороджених у рамках конкурсу «Польща стає гарнішою – 7 чудес Європейських Фондів: «Доступний музей. Інтегрована програма для людей з особливими потребами» – новаторська навчальна програма для неповносправних людей, яка супроводжується артистичними, педагогічними, видавничими, мультимедійними ініціативами, що становить площадку для комплексного навчально-освітнього і рекламного впливу та «Шляхом архітектури арт деко. Стальова Воля, Львів», що популяризує модерністську архітектуру з елементами стилістики арт деко 30 років ХХ століття, тобто часів заснування Стальнової Волі. Авторка нині реалізованого інноваційного проекту «Музеї без бар'єрів» – Коаліція польських і українських музеїв для професійного обслуговування неповносправних відвідувачів».

Стаємо доступнішими... через мистецьку музейну діяльність

Починаючи з 2007 року Регіональний музей в Стальовій Волі розпочав широку гаму заходів з метою полегшення контакту з мистецтвом людям з особливими потребами. Шляхом ліквідації архітектурних бар'єрів і впровадження спеціальної навчально-освітньої пропозиції, опрацьованої експертами, Музей відкрив нові можливості для людей з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату та інтелектуального/розумового розвитку.

«Доступний музей» – це перша у Польщі інтегрована програма, яка, шляхом ліквідації архітектурних бар'єрів у приміщенні музею та через навчально-освітню пропозицію, забезпечує неповносправним можливість активної участі у пізнанні і сприйнятті мистецтва.

Важливою також є зміна підходу – йдеться про те, щоб сприймати неповносправних поціновувачів мистецтва, як групу людей з різними потребами, інтересами і обмеженнями. Завдяки цій зміні і впровадженню навчально-освітніх програм, ми можемо реалізовувати ідею надання доступу до культури всім тим, хто шукає контакту з нею.

У 2007 і 2008 роках Музей провів дві едиції скульпторського пленеру, в ході яких було створено експонати для дотикової перцепції, що експонуються в рамках виставки «Галерея через дотик». Експозиція супроводжується інформаційними матеріалами, написаними шрифтом Брайля, а також поясненнями, емітованими з використанням MP 3-плеєрів. У ході другого пленеру було проведено інтеграційні мистецькі майстер-класи, в яких взяли участь нечуючі, слабочуючі, незрячі, слабозрячі люди, а також особи з вадами опорно-рухового апарату та інтелектуального/розумового розвитку.

Серед головних завдань, визначених у ході розробки та реалізації програми «Доступний музей», слід згадати такі:

– Люди з особливими потребами (неповносправні) – як творці культури.

Організація «Фестивалю Н» – огляду мистецьких творів неповносправних митців, який відкрив цикл виставок особливих митців, зокрема, Ярослава Камінського і Яцка Галчинського. Перший презентував свій надзвичайно цікавий твір «Жирафи», а другий – художнє і пастельне бачення краєвидів. Доповненням була експозиція робіт учасників майстер-класу з терапії заняттями при Міському центрі соціальної допомоги у Стальовій Волі під назвою «У світі байок і казок». В наступні роки була презентована виставка скульптур глухо-незрячих з Варшавського товариства допомоги глухо-незрячим, а також монографічна виставка скульптури Славоміра Павельца під назвою «Контрапункт V.I.», яка переросла у постійну пленерну виставку.

– Люди з особливими потребами (неповносправні) у Музеї, як адресати культури.

Створення простору, доступного для неповносправних, шляхом ліквідації архітектурних, соціальних, комунікаційних і емоційних бар'єрів.

– Створення Ради з питань неповносправних відвідувачів, до складу якої входять представники Польського союзу глухих зі Стальнової Волі і Жешува, Польського союзу незрячих зі Стальнової волі, Лабораторії терапії заняттями при Міському центрі соціальної допомоги і Центру «Пристань» у Стальовій Волі. Рада має своїм завданням надання консультацій та оцінювання проектів, підготовлених для неповносправних людей, так, щоб ці проекти оптимально відповідали потребам і можливостям людей з особливими потребами. На початковому етапі реалізації програми «Доступний музей» всі навчально-освітні заходи були адресовані, головним чином, незрячим і слабозрячим людям, але поступово пропозиція приводилась у відповідність до потреб людей з іншими видами особливих потреб.

Таким чином, з 2008 року Регіональний музей в Стальовій Волі розпочав співпрацю з місцевою Психологічно-педагогічною консультацією, реалізуючи програму «*Терапія через мистецтво. Подорож у світ звуків, кольорів, смаків і запахів*». В її рамках, спільно з працівником консультації, проводяться індивідуальні заняття «*Гра з матеріалом. Гра формою, фактурою, лінією і кольором*» та групові заняття «*Лабораторія творчої діяльності. Музейні імпресії*». У рамках спільної пропозиції, яка систематично розширюється і відповідно приводиться у відповідність до потреб учасників, були запропоновані ще дві програми – «*Лабораторія мистецтв*» і «*Навчання через рух і пластичні дії*».

Майже кожного дня гістьми Регіонального музею в Стальовій Волі є люди з особливими потребами. Їх сприймають як чергову групу адресатів мистецтва, групу людей – як і кожну іншу – з різними потребами та інтересами, і, можливо, лишень з певними обмеженнями. Навчально-освітня пропозиція має уможливити неповносправним активну участь у сприйнятті мистецтва, а одночасно задовольнити їх природню потребу в соціальному сприйнятті.

Ця пропозиція має на меті створити людям з особливими потребами можливість вчитися шляхом відчуття, знайомства з таємницями історії і мистецтва через пізнання та участь у майстер-класах, але, перш за все, їх спів-творення під час музейних занять. Навчально-освітні пропозиції формуються двома методами: або на базі актуальних періодичних виставок, або на підставі базових пластичних проблем. Їх важливою характерною ознакою є принцип, що немає в цьому важливих і більш важливих, працівника музею і учасника занять, натомість є група людей, які спільно відчувають/сприймають місце і час, в якому опинилися разом. Працівник музею – це член групи, знання і досвід якого використовують люди з особливими потребами, котрі беруть участь у заняттях, а одночасно – це емпатична особа, яка пізнає світ завдяки чутливості неповносправних людей – учасників занять, а також вивчає світ разом з ними та вміє використовувати їхні знання і досвід.

Таким чином, програма для нечуючих та слабочуючих людей має своїм завданням допомогти пізнати і зрозуміти мову мистецтва. Мета програми – підготовка учасників майстер-класів до контакту з твором мистецтва і спрямування їх творчих дій, а також допомога у зрозумінні і сприйнятті світу форм і кольорів. Усі заняття підтримуються/супроводжуються широкого гамою показів – фотографіями, ілюстраціями, конкретними артефактами і написами. Під час майстер-класів учасники мають нагоду наочним чином ознайомитися з різними пластичними техніками. Методи комунікації: підтримка з використанням системи мови жестів та підтримка з використанням методу фоножестів.

Робота з людьми, що мають серйозні труднощі в тому, щоб почути звуки мови, вимагає особливої старанності і турботи в ході організації процесу спілкування (комунікації) з ними. Перш за все, слід пам'ятати про головний принцип, що *якщо мій співрозмовник не чує, то я не вмію говорити*. Ми стаємо співучасниками цієї неповносправності.

Йдучи на зустріч потребам нечуючих і слабочуючих людей, Музей подбав про підготовку працівників, які можуть забезпечити обслуговування гостей мовою жестів.

Тож пропонуємо майстер-класи, що не лише дають додаткову можливість подивитися музейні експонати, а й становлять нагоду для розвитку перцепції, вираження емоцій і обміну досвідом у сфері сприйняття мистецтва. Бо, окрім того, що існує можливість доторкнутися до експонату, дається також можливість отримати знання, що служать кращому розумінню того, чого торкаємося, що чуємо, що бачимо. Музейні експонати становлять вихідний матеріал, а іноді є лишень претекстом до створення сценарію занять.

Натомість для незрячих і слабозрячих осіб, крім мистецьких майстер-класів передбачені дотикові екскурсії, які дають змогу ознайомитися з фондами Музею «у ролі незрячого» («навпомацки»), перш за все за допомогою виставки *«Галерея через дотик»* – постійної, плернерної експозиції скульптур. Ці екскурсії мають на меті впровадження цих людей у світ скульптури творчим методом. Неповносправні роблять відкриття, що пальці «бачать, говорять, чують», а також дають більш повне розуміння акту творчості і пізнання мови скульптури і мови тіла.

Участь у майстер-класах є також спробою подолання побоювань і страхів, що стосуються мануальних здібностей/можливостей. Також вона сприяє розвиткові поняттєвого представлення світу і розблокуванню можливостей розвитку. Провідними цілями є: підтримка розвитку «Я» та поняттєвого представлення світу і оперативного мислення. Присутність мистецтва як медіуму спілкування (комунікації) і форми переживання своєї ідентичності гостем музею в процесі терапії мистецтвом визначає його специфіку. Має значення також контакт, який встановлюється між працівником музею і учасником занять, як під час створення або/і рецепції мистецтва, так і під час вільних розмов, інспірованих мистецькими заходами і спільним питтям чаю, створюючи безпечні рамки для вираження свого досвіду та внутрішніх переживань.

Створювані роботи перестають бути предметом відокремлення від решти світу, а стають складовою частиною, продовженням мистецького твору, візиту в музеї і зустрічі з іншою людиною. Учасник майстер-класів у символічному комюніке – творі, що є результатом мистецької діяльності – виражає свої почуття і думки, надаючи їм певної окресленої форми. У випадку осіб з вадами інтелектуального/розумового розвитку створення символічних форм та їх переорганізація відповідає реалізації ще однієї мети, яка має принципове значення – підтримує розумовий розвиток.

Майстер-клас, як подія, також залишає після себе слід. Пошук контакту з досвідом оточення і наповнення побачених явищ емоціями, компонує по своєму його форми і кольори, вводить в образ світу елемент несподіванки.

В Музеї доступні також артефакти на постійнодіючій виставці «3 історії регіону Надсяння». Це археологічні, етнографічні і історичні експонати, призначені спеціально для проведення дотикових екскурсій для людей з вадами зору. В розпорядженні музею є також артефакти, виконані спеціально для незрячих людей, що показують різні скульптурні форми і можливості.

Постійнодіюча виставка Музею «3 історії регіону Надсяння» доповнена трьома виділеними групами експонатів (з археології, етнографії і історії), призначеними для дотикової перцепції. Опис усієї експозиції виконано мовою Брайля. Підготовлено також спеціальний каталог шрифтом Брайля. Крім того, виставку можна відвідувати з аудіогідами, на яких записано описи експонатів (згідно з принципами аудіо-дескрипції).

Наприкінці 2010 року була відкрита інтерактивна, полісенсорна виставка «Відчуй мистецтво», що є пропозицією сучасної віртуальної і сенсорної гри, якої не можна «оглядати», а треба відчути. Мета виставки – відкриття світу мистецтв за допомогою інших відчуттів, окрім зору і слуху.

Нині Музей формує партиципаційні виставки (виставки участі), залучаючи людей з особливими потребами вже на етапі формування експозиції. Найкращим прикладом цього є виставка «Невидимі бар'єри», тобто інтерактивна подорож у невидимий світ, так, щоб кожен відвідувач міг перевірити, як справлятися у повсякденних ситуаціях, в публічному просторі без використання відчуття зору, натомість з використанням лише інших відчуттів – слуху, нюху, рівноваги. В цій новій ситуації здоровий (без вад органу зору) відвідувач може пізнати труднощі, з якими зустрічаються незрячі люди, коли виходять за межі місця свого проживання. Це незабутня «прогулянка вулицями міста», імітована у затемненій виставковій кімнаті, до якої «перенесено» фрагменти реальних об'єктів з міського простору. В цій новій ситуації здоровий (без вад органу зору) відвідувач буде змушений сприймати за допомогою дотикової перцепції, розглядати «відомі» об'єкти зблизька і визначати/окреслювати їх заново. На маршруті екскурсії появляється багато різних перешкод: дорожній знак посеред тротуару, запаркований на вузькому тротуарі велосипед, розміщений на тротуарі літній майданчик кав'ярні... і багато інших зазвичай «видимих – невидимих» для нас перешкод.

Вже сам прихід до музею є подією у житті людей з особливими потребами. Це незвичайна ситуація, що дозволяє їм, перш за все, вийти з дому, провести по-іншому вільний час і встановити нові соціальні контакти, а одночасно для нас, господарів Музею, це можливість для проведення терапевтичних заходів, якої не можна змарнувати.

Під час цих музейних зустрічей ми маємо справу з обопільним *сприйняттям мистецтва*, оскільки *сприймаючими – отримувачами мистецтва* є як учасники, так і ведучі (лектори) цих занять. Кожен візит в музеї залишає після себе тривалий слід і то не лише у вигляді різного роду творів, а й, можливо, перш за все, залишає слід у нас самих – учасниках занять та працівниках Музею... У мене – незабутній...

Едита Лісек-Любась – кандидат мистецьких наук, митець-пластик, лектор (едукатор), сурдопедагог, тифлопедагог, перекладач сурдоперекладу. Працює в якості лектора (едукатора) в Регіональному музеї в Стальовій Волі, де розробляє і проводить майстер-класи для дітей, молоді та для людей з особливими потребами. Окрім цього виконує функції координатора з питань неповносправних відвідувачів/гостей. Авторка навчально-освітньої програми для глухих і слабочуючих людей «Скажи мені, що я бачу», реалізованої Регіональним музеєм в Стальовій Волі в рамках проекту «Доступний музей». Авторка майстер-класів для осіб з вадами інтелектуального розвитку, для глухих і слабочуючих осіб, а також для незрячих і слабозрячих осіб, розроблених на підставі інноваційних навчально-освітніх програм, створених польськими та зарубіжними експертами, в рамках польсько-українського проекту «Музеї без бар'єрів» – коаліція польських і українських музеїв для професійного обслуговування неповносправних відвідувачів». Авторка публікацій і референт на багатьох конференціях, присвячених питанням пов'язаним з наданням доступу до культури і мистецтва особам з особливими потребами. Віце-президент Культурно-спортивного товариства глухих «Сурдосталь» у Стальовій Волі, творець та координатор інноваційних навчально-освітніх проектів, адресованих людям з вадами слуху.

Анастасія Сімферовська
Василь Одрехівський

«Доторкаюсь і бачу» – перший досвід роботи львівських музеїв з людьми з вадами зору

«Доторкаюсь і бачу» – це перший такого роду проект не лише у Львові, а й в Україні, який допомагає зробити музей доступнішим для незрячих та слабовзрячих людей. Студенти Львівської національної академії мистецтв виконали копії 12 художніх портретів з експозиції Львівської національної галереї мистецтв ім. Б. Возницького. Це були нетипові копії, адже кожен образ було відтворено у формі скульптури. Завдяки цьому проекту кожен відвідувач галереї, зокрема, незрячі та слабовзрячі екскурсанти, можуть доторкнутися скульптури і таким чином уявити собі як виглядала особа, зображена на картині-портреті. Але й це ще не все: крім портретної подібності, відтворено також художню техніку автора картини, таким чином, щоб через дотик можна було довідатися про характер портрету, як твору мистецтва.

Виконані студентами скульптурні портрети виставлено поряд із художніми оригіналами, таким чином, щоб відвідувачі зі здоровим зором також могли порівняти обидві «версії» портрету.

Анастасія Сімферовська – куратор Львівської національної галереї мистецтв ім. Б. Возницького, авторка проекту «Доторкаюсь і бачу».

Василь Одрехівський – співавтор проекту «Доторкаюсь і бачу», організатор роботи студентів Львівської національної академії мистецтв.

1. Яцек Мальчевські – Автопортрет

2. Артур Рудольф – Портрет доктора Зомбарта

Приклади оригінальних художніх портретів та їх скульптурні копії

Фотогалерея

Фот. 1 Зиновій Підперигора

Фот. 2 Зиновій Підперигора

Фот. 5 Регіональний музей в Стальовій Волі

Фот. 6 Регіональний музей в Стальовій Волі

Фот. 7 Зиновій Підперизора

Фот. 8 Зиновій Підперизора

Фот. 9 Зиновій Підперигора

Фот. 10 Зиновій Підперигора

Фот. 11 Зиновій Підперигора

Фот. 12 Зиновій Підперигора

Фот. 13 Регіональний музей в Стальовій Волі

Фот. 14 Зиновій Підперигора

Фот. 15 Регіональний музей в Стальовій Волі

Фот. 16 Зиновій Підперигора

Фот. 17 Регіональний музей в Стальовій Волі

Фот. 18 Регіональний музей в Стальовій Волі

Фот. 19 Зиновій Підперигора

Фот. 20 Зиновій Підперигора

Фот. 21 Регіональний музей в Стальовій Волі

www.muzeum.stalowawola.pl